स्वदेश हितदर्शक *

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अमदावाद

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આવૃત્તિ ૧ લી.

[illegible] ૧૮૭૦.

[illegible] આના.

स्वदेश हितदर्शक *

[illegible]

[illegible] ([illegible])

[illegible]

દોહરો

નિષ્પક્ષ થાને [illegible] મનમાં ધીર;
સ્વદેશહિત દર્શક તમે વાંચો મારા વીર.

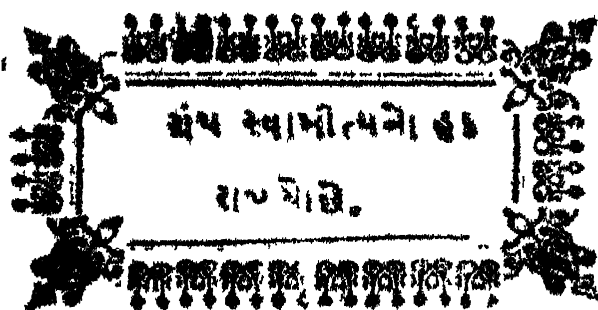
अमदावाद

પાનકોરને નાકે [illegible]
[illegible] મકાનમાં [illegible]

પોતાના (અમદાવાદ સત્યપ્રકાશ
પ્રેસમાં) છાપ્યો

સંવત ૧૯૩૩.... ....સન ૧૮૭૭.

કિંમત ૧. આના.

ગ્રંથ સ્વામીત્વનો હક

રાખ્યો છે.

પ્રસ્તાવના.

આ ગ્રંથ લખવાનો મુખ્ય હેતુ એવો છે કે આપણા પૂ. ઋષિ મુનિઓ જે પૂર્વે આ દુનિયામાં સર્વ વાતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ હતા, પરંતુ તેમાં ઘણા સુધારા, અનીતિ તથા અનાચારોને લીધે ગાઢ તથા ધર્મમાં અશ્રદ્ધા- [illegible] દૃષ્ટિ વધવાથી દુર્ભાગ્યે દિન પ્રતિ દિન તેની કરેલ અવસ્થામાં પડતી દશા આવતી જાય છે. તેથી મારી બુદ્ધિ અનુસાર ધાર્મિક સમજુ શ્રદ્ધાળુઓ તથા નવા કેળવણી પામેલાઓ કે જેમના ઉપર સ્વદેશનિ સકળ આશાઓ દેશના સુધારા તથા અન્યાયાચારોનો આધાર અને આશા રહેલી છે. તેમની અંદર સ્વધર્મ, શાસ્ત્ર, વૈરાગ્ય વિરક્ત આદિ સુશોભનકારક વિચારવા લાયક પુરાતની રૂ- ઢીઓ ચાલ ઘણા કાળથી ચાલ્યા છતાં તેને દૂર કરતા નથી, અને દેશ સમયકાળ નહિ વિચારતાં હાનિ કરતા સુધારાને વળગી રહી પોતે તથા પોતાની વળી સંતતિને નુકશાન પહોંચાડવું પડે છે. તે બાબતમાં અમારી અલ્પબુદ્ધિ પ્રમાણે તેના ગુણ દોષ દેખાડવાને આ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે.

અહીં [illegible] કેટલાક [illegible] એવી તકરાર છે. [illegible] [illegible] [illegible] કરવી [illegible]

[illegible] આવી પડે તો [illegible] નહિ. પણ એવી આવી
વડે નહિ તે સારૂં વિચાર કરવો જોઇએ કે આપણાએ
જે જે કુટેવો અથવા [illegible] કરી તે વખતના સમયને
અનુકૂળ હતી. વળી તેમની સ્થિતિ, તથા આપણી સ્થિતિને
ધ્યાનમાં લેવી જોઇએ, તેમ કરતાં તો કોઇ વિરલા પુરૂષ
નજર આવે છે. જે હઠીલા તથા અડીયલ વૃદ્ધમાણસોનો આ-
ગ્રહ ઘણો મજબૂત છે. પરંતુ ઇશ્વર કરશે ત્યારે રૂપી
વિદ્યાનો સૂર્ય પ્રકાશ થવાથી વૃદ્ધોમાંનું અંધારૂં રૂપી
અજ્ઞાન દૂર થતું જાય છે. અને આશા છે કે થોડી મુ-
દતમાં વૃદ્ધોનો [illegible] પૂરી પડ્યા વિના રહેનાર નથી
એવી અમારી નિરંતર ઇશ્વર આગળ પ્રાર્થના છે.

આપણા સ્વદેશી ભાઈઓ વિદ્યારૂપી ધન મેળવવા-
ના કામમાં બીલકુલ [illegible] આવી પહોંચેલા છે-
ને કેટલાક વર્ષ [illegible] સારૂ મોટી રકમનો [illegible]
[illegible] વિશેષમાં [illegible]
[illegible] તથા [illegible] થઇ [illegible]
[illegible] કરતાં [illegible] [illegible]
[illegible]

શકતા નથી. એટલુંજ નહિ. પણ ઘણાએક સાધારણ ભ-
ણેલા વાંચનારા ગુજરાતી કે સંસ્કૃત તથા ઇંગ્રેજી વિગેરે વધારે
કિંમતના પુસ્તકો ખરીદવાની દરકાર રાખતા નથી. ત્યારે પ-
રદેશમાં કેવી હકીકતને શી રીતભાત તથા વેપાર ધંધા
અને હુન્નર કળા કેવા પ્રકારના છે. અને આપણા દેશમાં
શી રીતે ચાલે છે. તેનું બિલકુલ જ્ઞાન હતું નથી, બીજું
દેશીભાઈઓ સ્વદેશમાંજ જુદી જુદી જાતિઓની રીતભા-
તના માહિતગાર નથી ત્યારે એટલા બધા અજાણપણાને
માહિતી આપનાર જે પુસ્તકો, તેને ઘેર બેઠાં વાંચી પાડ-
વું. એ થોડે પૈસે મોટા નફાની વાત છે. તો તેમ ક-
રવાને કદી પણ ચૂકવું જોઇએ નહિ. સિવાય ઘર ખા-
તામાં જેમ વાસણ કુસણ તથા બીજાં રાચ રચીલા
વિગેરે ખરીદ કરવાને આતુર થઇએ છીએ. તેજ પ્રમાણે
નવીન પુસ્તકો ખરીદ કરી જ્ઞાન મેળવવા વિષે પણ આ-
તુર થવું જોઇએ.

આ ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકરણ આપેલા છે. તેમાં પહેલા
પ્રકરણમાં દેશીભાઈઓને ઉદ્યમ વધારવા વિષે તથા દેશી
કારીગરોની બનાવેલી ચીજો વાપરી દેશો સુધારવા બા-
બત છે. અને બીજામાં હાલના રહેવાના તથા કુધારાને
સુધારવાથી કેવા સારાં પરિણામ નિપજે છે તે
વિષે છે. તથા ત્રીજામાં ખાન પાન અને નાતો ન ક-

ના લિધે છે.

આ ગ્રંથ રચવામાં અમે બન્ને જણાંએ નોકરીના કામથી ફુરસદ મેળવી નવાનવાં વિષયો આપવા તથા બચવામાં નિયમ ઉપર અમારાથી બને તેટલું પુરતું ધ્યાન આપ્યું છે. પરંતુ વાક્ય રચના કે સંબંધમાં કોઈ ભુલચુક જણાઈ આવે તો કોઈની મદદ વગરનો આ અમારો પ્રથમ પ્રયત્નને લીધે સુજ્ઞ વાચનાર સાહેબો દરગુજર કરી સહી લેવી આશા છે.

આ પુસ્તક રચવામાં આણંદની ગા. ગુ. નિશાળના મુંશી ઉત્તમરામ બલ્લુભાઈએ કેટલીએક બાબતોની મદદ કરીછે તેથી તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

બો૦ છ૦

કે૦ ર૦

देशी कारीगरोने उत्तेजन आपवा विषे.

આ હિંદુસ્તાન દેશ પુરવે કળાકૌશલ્યતામાં આખી પૃથ્વીના સઘળા દેશોથી ચઢીઆતો હતો તે કાલમાં દિન પ્રતિ દિન કળાકૌશલ્યતા તથા વિદ્યાનો ઘટાડો થઇ જવાને લીધે લોકો દુર્બળ અવસ્થાએ કરીને ઘણા હલકે દરજે આવી પડેલા છે. આજકાલ ઇંગ્રેજલોકો ઘણા હુશીઆર ચતુર અને વિદ્વાન‌ને એટલા બધા પાત્ર થઇ ગએલા છે કે આ દેશ ઉપર ઇંગ્રેજની હુકુમ વર્તે રાજ્યાધિકાર ચલાવે છે. તેમાં એમની ઘણી ખુબી અને બુદ્ધિ એ છે કે અસલી બાદશાહી અને પેશવાઇઓને ગુલામી રાખ્યા હતા; તે ગુલામપણામાંથી આપણી બાપ અને ઋષિઓની પૃથ્વી હમેશાં રાજ્ય કરીને તેની રાણી સાહેબનું આપણા ઉપર અચળ રાજ્ય રહો, એવી ઇચ્છા રાખીએ છીએ.

પ્રક. ૧ લું.

આગળ પૂર્વે ઉપર લખ્યા પ્રમાણે તેવી કળા-[illegible] [illegible] [illegible] આ હિંદુસ્થાનની બી-જી [illegible] [illegible] છે. અને તેજ [illegible] [illegible]

પાણી ફરવે છે. તેનો અંદર ખોરાક નહી પેદા કરી છે-
છે. તેમાં વિલાયતની જે રકમ આવેછે તે આપણા દેશી
લોકોને એટલી બધી પ્રિય લાગેછે કે પોતાનું દિલ ખુશ-
કરી તથા મોં માગ્યું દામ આપી લેવામાં બીલકુલ પા-
છી પાની કાઢતા નથી. એ બધું તે દેશના લોકોની
કારીગરોને માન આપવાનું છે તેના નમુને દાખલા
નીચે મુજબ—

આ દેશનું રૂ પંજાબ આતે ખરીદ પાક છે. તે-
મને આછ.મા એકનું રૂપીઆ એકનું શેર. ૩॥-૪ સુધી
પડેછે. અને તેજ રૂનું સંખ્યા વડે સુતર બનાવી તેનું
કાપડ તૈયાર કરીને આ દેશમાં લાવેછે. કાપડ ઘણી એક
જાતનું આવેછે. તેમાંની બે ત્રણ જાતની હકીકત—

વિલાયતી મખમલ રૂ. ૧ નું ગજ. ૨ થી તે ગજ.
૪ સુધી મળેછે, તેનું વજન રૂપીઆ પાંચ ભારથી તે
રૂપીઆ સાડાબાર થશે.

અળગાખા રૂ. ૧ ની ગજ. ૧ થી તે ગજ. ૪
સુધી મળેછે, તેનું તોલ રૂપીઆ આઠ ભારથી તે ચૌદ
ના સુધી થશે.

તેનરુમાલ રૂ. ૧ નો ગજ. ૪ થી તે [illegible]
સુધી મળેછે તેનું તોલ રૂ. [illegible] થી તે [illegible] સુધી [illegible]

એજ રૂ. ૧ નો [illegible]
છે. તેનું તોલ [illegible]

ને મશીનોએક જાતનું કાપડ વિલાયતથી આવે છે. તે કાપડ આ મુલકના રૂનું બનાવેલું બનાવીને આપણને વેચાણ આપે છે તેની અંદર દર રૂ. ૧ કે કેટલો નફો મળવે છે. કદાચ કોઈ એમ ધારશો કે રૂ લાવી અલગ લેઈ જવા, તથા કાપડ લાવવા. અને તે બનાવવાના કામમાં ઘણો ખરચ થઈ પડતો હશે, પણ વાચનાર સાહેબોએ હીસાબ કરવો જોઈએ કે ફક્ત ખભણના તોલ વજન ઉપરથી રૂ. ૧ ના રૂના રૂ. ૧૨ થીત રૂ. ૩૨ સુધી થયા, તો દર રૂ. ૧ ના રૂ પછાડી છ ગણો અથવા આઠ ગણો ખરચ ધારશો તોપણ કેટલો નફો નથી છે? એ ઉદાહરણ પ્રમાણે તમામ વિલાયતી ચીજોને માટે સમજવું જોઈએ. હવે એ દેશ જેમાં વડે સુખી અને ધનવાન હોય તેમાં શી નવાઈની વાત છે. અને કારીગરીના હુન્નરમાં ખુબજ માન આપવા લાયક એ દેશના લોકો છે.

આપણા દેશમાં, કપડાંવાળા વિગેરે લોકો રૂથી જાતજાતનાં સેંકડો બનેછે, તે આપણે પહેરી લઈએ તો એક પૈસે અથવા બે પૈસે એક ગોટી મળે છે, એ સહુને વિલાયતથી આવે છે, ત્યાં જેનાથી પરોવાડી સુધારી લઈ એક એક નાની સાથે ગોટી બનાવીને અહીંયા આવે છે. દરેક ગોટીના વજન પ્રમાણે વિલાયતથી છ ગોટીઓ આવે છે, હવે રૂથી એક ગોટીની

કીંમત પૈસા ૩ થાય છે, ને તેટલાજ વજનની વિલાયતી ચ ચોટાઓની કીંમત પૈસા આઠ પડે છે. તેઓ કેળવ- ણીનો નફો મળવો એમ કહેવાને કાંઈ કારણ નથી.

આમોદના ચપ્પુ, તથા આતરસુંબા તથા નાડિયાદ વિગેરેમાં છરીઓ સરસ બને છે. તેની કીંમત સાધારણ રીતે ૧૨ નંગ એક જ આનાથી તે આ ૬ આના સુધી હોય છે. તેટલાજ ભાવના વિલાયતી ચપ્પુ, છરીઓ આ- વે છે; તેની કીંમત રૂ ૦॥ થી રૂ ૦॥। સુધી આપવી પડે છે. તો પણ આપણા દેશીઓ વિલાયતી ચીજ ખરીદ કરી વાપરવાને વળગી પડયા; એટલે દેશીઓની હલકે દરજ્જે જઈ પહોંચી" એવી ધારણા આવે છે કે હવે થોડી મુદત સુધીમાં દેશી ચીજોને તથા કારીગરોને સુધારવા ઉપર લક્ષ નહિ પહોંચશે; તો હવે એ ચીજો બનાવવી કારીગર લોકો બંધ કરશે. કારણકે ખપતી નહિ, માટે બંધ કરવાની જરૂરત. હજુ આ પ્રસંગે તેમને ઉત્તેજન મળે તો ઘણુંજ સારું છે. કાચી છરીને બદલે મજબૂત, તેવું કામ આપણને પસંદ છે. તો કારીગર લોકોને ઉત્તે- જન આપવું. બીજું પાણીના તમને ઠીક ન [illegible] પડે તેને વિષે પણ [illegible] છે કે [illegible] દેશી ચીજોની [illegible] [illegible] [illegible] સુધારવાને [illegible]

બદલે પોતાનું સ્થાન આપશે.

આ પાયાના પ્યાલા, બરણીઓ, રકાબીઓ, વિગેરે દેશી કાચનાં વાસણ કપડવણજ તથા પાટણમાં બને છે. પરંતુ વિલાયતી કાચનાં વાસણ ખરીદવાનો આપણા દેશી લોકોમાં શોખ વધી ગયો છે. તેણે કરીને આ હુન્નરમાં વાસણ બહુ થોડાં બને છે, ને શ્રીમંત ગૃહસ્થ લોકો તો હજી ઘણી નજર આપતા નથી. માટે દરેક શહેરમાં દેશી કલ્યાણ કારક મંડળી સ્થાપન થવી જોઈએ, તેમણે પાટણ અને કપડવણજના આબરૂદાર ગૃહસ્થો,અને કાચનાં વાસણ બનાવનાર વેપારીઓને ભલામણના પત્રો લખી મોકલવા જોઈએ, કે તમારે વિલાયતી કાચનાં વાસણો આવેછે તેના નમુના જોવા, ને બારીક નજરથી તથા તર્ક શક્તિ પહોંચાડી તેજ ખૂબીને મળતાં આવે એવાં વાસણ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. એકદમ તેજ પ્રમાણે બરાબર ન બની શકે, તો પણ, પણ આગળ આવી સુરતની પેઠે મનની ખબર કરી પાડવો નહિ. પ્રથમતો જેમબને તેમ થોડુંક શોખથી કામ કીધા કરવું. માટે ધીરે ધીરે નવી શોધો ને મહેનત લેવાથી કેટલો એક દિવસે સુધરી જશે, અને આશા છે કે આ દેશમાં [illegible] ફેલાવો થશે.

[illegible] કાચનાં વાસણ આવે છે [illegible] કરવી પડે છે, કે જેથી

કામના ધણીઓ પોતાની ઢબને લાવી મજુરાણ વેચાણ કરવામાં ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

આપણા દેશમાં દશવીશ વરસની અંદર જે ઇમારતો બંધાઈ છે, અને હાલમાં જે બંધાતી જાયછે, તેમાં ઘણું કરીને ઇંગ્લિશ ઢબ નું કામ બહુજ જોવામાં આવેછે અને દેશીરીતે મકાન કરાવાને આપણા દેશી ભાઈઓ ઘણું કમા લક્ષ આપતા દિસેછે, તેનું કારણ ઉપર ઉપરથી એવું જણાય છેકે એ ઢબનું કામ દેખાવમાં ઘણું સરસ અને ભપકાદાર છે. એ કામમાં સુતાર લોકોનું કામ ઘણું કમા અને વિલાયતી લોખંડ જાતિનું વપરાણ ગજાર આવેછે વિલાયતના લોકો મકાનમાં લોખંડ તથા કાચ જાતિનો વાપરવાની ગોઠવણ કરેછે, તેનું કારણ એવુંછે કે, તે દેશમાં લોખંડ તથા કાચનો નિપજનો ભાગ ઘણો છે; અને લાકડાની ઘણી અછત છે; ને આપણા દેશમાં તો લાકડાની પુરેપુરી પેદાશ અને છુટ છે. તેથી કરીને આ દેશમાં અસલથી લોખંડના ઘણો ભાગનો દરકાર રાખેલો જણાતો નથી. પણ જોજ જરૂરત લોખંડ જોઈએ, તે દેશી લુહાર કારીગરો સુધરી જાય તોતે લોકોથી બાહર મળવા ઘણું સુતર પડે.

* ડભોઈ ગામમાં પ્રથમ પંખડીઓ [illegible] ઘણુ થોડી મુદત થયાં એ ગામમાં [illegible] [illegible] [illegible]

છે. તે જોઈને આપણું દિલ ખુશ થાય છે. શિવાય ઓમાસીઆ કબજા છતરીઓ પણ એ ગામમાં બને છે. તેમાં પેહેલાની બનેલી છતરીઓ સાથે સરખાવી જોતાં હાલની બનેલી ઘણી સરસ જોવામાં આવે છે હવે ઉપર બતાવેલા બે જાતના કારીગરોએ પોતાનાથી બનતી મેહેનત કરી ઉદ્યોગ કર્યો. તેમાં તેમને કેવો ફાયદો થયો કદી બની તે વિષે દેશી બાઈઓએ સાબાશી આપવી ઘટે છે. --પ્રથમ ઈંગ્રેજ લોકોના મુલકમાં રેશમ બીલકુલ મળતું નહોતું. પણ ઈસવી સન ૫૫૨ ની સાલમાં બે ખ્રીસ્તી ગોસાંઈઓ ચીન દેશમાંથી રેશમના કીડા વાંસના ભુંગળામાં પોતાના મુલકમાં લાવ્યા, તેણે કરીને હાલમાં વિલાયતની અંદર રેશમની પેદાશ ઘણી વધી પડી છે. એ પ્રમાણે એ પાઘડી બનાવનાર તથા છતરી કરનાર પૈકી જે કોઈ કામમાં સરસ હોય, તે માણસે વિલાયત જવું જોઈએ; ત્યાં જુજ મુદત રહી નાના પ્રકારનાં કાપડ વણવાનાં કારખાનાં તથા બીજા સંચા વગેરે જોઈ શિખી આ દેશમાં ફેલાવ કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બીજી કોમના લોકોને વાહાણ મારફત વિલાયત જતાં નાતના ધર્મરૂપી બંધને કરીને અટકાવ છે; લેકીન સદરહુ બે જાતના કારીગર મુસલમાન છે, માટે એમને ત્યાં જતાં કોઈ તરેહની અડચણ નથી. ફક્ત ખરચીની અડચણ છે, તેથી કરીને દેશીભાઈઓએ

ને લોકોને બેકારીમાંથી બચાવી ઉદ્યમ આપવાને ઇચ્છતું નહિ. ઘણાં એવાં ગામમાં કાંતણના ધંધાની આવકથી નભતા હશે. ને એવા અનાજ કાળમાં એવા ગામોની બે-કે પોતાના આપદા તથા લોકોની જે રીતે નાંખવા પો-તાના પાસેથી બનાવતા આવે, તેવી જાડી ઊનના આસામીઓ કહે જાય છે. ખાદી હિંદુસ્તાન હિંદ તરીકે પા-મેલ્યા બને છે કે જેથી એ લોકોનું બીલકુલ જાડું લુગડું પહેરવું નથી. એ કંઈ ભૂલ ભરેલી વાત છે, માટે એવા આગળનું માણસોને દેશી સળગનીય ખાતે આ મ-કથી સમજાવવામાં આવતાં જોઈએ. હવે એ કંસારા લો-કોને ગુણના આપવાની જરૂર છે. તમે જો કદા કોઈ પણ તરેહની નવીન યોજના કરી હોય તો આ પ્ર-યોગો તમારો પણ નાશક થયા વગર રહેત નહિ.

જ્યારે દેશી લોકો દેશી કાપડ વણનારાઓને ત્યાંથી ખરીદ કરી વાપરતા. ત્યારે દેશના કારીગર લોકો ઘણી સારી હાલતમાં હતા. હવે વિલાયતી કાપડ વધે ને લો-કોનો પાક બીલકુલ ખર્ચી નાખે; કેમકે એવું મહીન ઝીણું કપડું એ દેશી કારીગરોથી બની શકતું નથી. ને તેમનાથી જે કપડું બને છે, તે લોકમાં આપણા લોકો બિલ-કુલ લેતા નથી, તેથી કારીગર કાપડના મુખ્ય કારીગર લોકો વાણકર અને બીજા બીલકુલ નિરૂદ્યમી થઈ પડ્યા છે, અને બીજા લોકોની મજૂરી કરી આજીવિકા ચલાવે

ગુજરાત ચલાવે છે. થોડાં વર્ષ ઉપર એ સાડા છાપનાર એવા રોજગારી હતા કે, શાહુકાર લોકો તેમને નાણાં પાંચસેં અગર હજાર રૂપીઆ સુધી ધીરતા હતા. તે ખાનદાન ડોસીવાણીઆ લોકોને આની અડધી આના ડોઢીઆપણાનો માલ મળતો હતો તે શાહુકાર લોકોના હા-થમાં આવી પડ્યા. એટલુંજ નહિ, પણ ઘણાં લોકોના રો-જગારમાં તેઓને જે નફો પડતો રહેતો તે સઘળો અથવા ઘણો ખરો એ દલાલો વાપરે છે; પણ જે નફાની રક-મ વહેપારના ફેરથી તે ગઈ તેનું દર્શન આ લેખને રચવાનામાં ઘણું કહી શકાય નથી. માટે એ બાબતમાં એક જાહેર અને ટુંકી હકીકત નીચે વિસ્તારેલી છે. તે ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

વણકર લોકો ગણીઆ અને ખાદી એ બે મોટી સરસ બનાવી જાણે છે. હાલમાં મીણી ચીજ બની શકશે નહિ. પણ જાડી ચીજ એ લોકો પાણી હોંસથી બનાવી શકશે; માટે વણીઓ અગર ખાદી પાણી જાડામાં જાડી તૈયાર કરાવી, તે ઉપર એકદમ બે, ત્રણ પાસે વિશ અથવા પચીશ ભરતીઓ કરાવવી; તે એવી રીતે કે એક રોજ તે કપડું ધોઈ તૈયાર કરી આપે છે, બાદ બીજો રોજ ભીંજવી ફેર તે કપડાને આપે છે, એ પ્રમાણે જેટલા જેવી કપડું આપણે બતાવ્યું હોય તેટલા રોજ [illegible] તે કપડાને ઉપર મુજબ કેળવણી આપ-

ઘેબટ કાપડું તૈયાર થયે જોઈશો તો મંડન બનાવ કરતાં વધારે સુઆલદાર અને ઘટ પોત ભરેલું નજર આવશે. અને રંગ સારો મજબૂત સફાઈદાર દેખાશે. તેજ કપડાંને લાલ, કાળો, નારંગી, વાદળી વિગેરે જેવા રંગનું કે રાવવા પછી જેના મરજી હોય, તેવું તેવું રંગાવવું. એટલે એ કાપડું એટલું બધું સરસ દેખાશે કે બનાતનાં જરૂર રેહવાની નથી. ને આ દેશી હલકી કિંમતનું કાપડું બનાતની જગાએ થઈ પડશે. ને એ કાપડનાં પાટલુન ડગલા, કબજા, ટોપાઓ વિગેરે ઘણું સરસ થશે. આવી રીતે પ્રસંગોપાત છીંટડીઓ, સાડલા, પાગડી વિગેરે જાતના કપડાં બહુ ઠેકાણે ઘણા સુઆલથી કરાવવાં કામ લેવું જોઈએ, ને હાલમાં ઘણા એવા ઉપયોગી કપડાં ઓરા, ઠાર, પેશાપૂર વિગેરે જગાએ મળે છે. તે ઉપયોગમાં લેવાને ચુકવું નહિ

વિલાયતથી આવતા બુટ, કમરપટા, ટોપી, બ્રુશો, મેજ, કાચ, લાકડી, છત્રી, મોજાં, રમકડાં વિગેરે વિલાયતી ચીજો આપણા દેશમાં આવે છે. તે આપણે ઘણા શોખ થઈને ખરીદીએ છીએ, કેમકે તે ચીજો બનાવામાં ઘણી સરસ માલમ પડે છે. પણ સ્વદેશી લોકોને એવીતો ઇચ્છા પતીજ નથી કે, પરમેશ્વર કૃપા કરીને આપણા દેશી કારીગરોને ક્યારે સુધારે. કે તેઓ એવી ચીજો બનાવતા થાય. વળી હાલ [illegible] હિંદમાં ઘણાખરા

તથા નાના ગામોમાં ઘણા કારીગરો સુધરેલા છે, પરં
તુ અદ્યાપિ વિલાયતની કામ જેવું કાંઇ તેમનાથી બન-
તું નથી. જુજબાજ ફેરફાર હોય તેને માટે જે ઓજને
ઓજારોને દેશી ભાઇઓ ચાહતા નથી. પણ તેને ખિ-
ડકાવાને બદલે તેના બનાવનાર કારીગરને સારા આ-
ણુતાએ નજીક બોલાવી ઉત્તેજન આપવું જોઇએ, કે
તમે ગામડાર દેશ જોયા નથી, તેમજ તે દેશના કારીગ-
રોનાં કામ પણ જાણ્યાં નથી છતાં ત્યાંથી આવેલી
ચીજ નજરે જોઇ કામ ઉપાડો છો, માટે તમને સા-
બાશ છે; વિશેષમાં તમનું મન રાજી થઇ સારી કેળવણી-
પર મન દોડાવે એ રીતે ચમત્કારક ભાષણો કરવાં
જોઇએ; અને દેશી કારીગરોના રોજગારમાં વધારો થવા
ના લીધે આપણા લોકોએ તેમની બનાવેલી ચીજોને
નહિ ધિક્કારતાં રાજી ખુશીથી ખરીદવાને હમેશાં આતુર
રહેવું.

જ્યારે આપણા દેશમાં આગગાડી નહોતી ત્યારે
દેશી ભાડાના ગાડાંઓ ફરતાં હતાં. તે વખતમાં ભાડાના
પૈસા દેશી લોકો પેદા કરતા હતા. તેની જીંદગી તથા
ચોકી દરપેઠીનો ખરચ આપણા દેશમાં થતો અ વે-
ળા, હવે આગગાડીથી તે લોકોનો રોજગાર બિલકુલ
બંધ પડ્યો. કોઇ એમ કહેશે કે જેવા દેશી ગાડીવા-
ળા ભાડું પેદા કરતા હતા, તેજ માફક દેશી લોકો

રૂજગરે આનામાં ઘણુંજ નોકર છે. ને પોતીકાં પેદાશ ઘ-
ણાર વધી ગઈ છે. એથી પણ વધારે ફાયદો કરવાનું
છે કે રૂજગરે કંપનિ એ આગગાડીના હકદાર છે, તેથી
ગાડાની ઉપજ જેવી દેશી નોકર ચાકર વિગેરેનો ઘ-
ણો ભાગ જતા ગાડીનું મન જે ગયા રહુછે, ને ગા
દેશમાં રહેવાનું નહિ. ને દેશી ગાડાવાળાઓની પેદાશ આ
દેશમાં થતી હતી. તેજ પ્રમાણે પ્રથમના વખતમાં પોસ્ટ
તથા તારના કાળઆંના નહોતાં. ને ખેપીઆઓ, રોજ, શાહુકા-
ર તથા સાધારણ લોકો હુંડી, પત્રો તથા કાગળો ખે-
પીઆ સંઘા સાથે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે મોકલ-
તા હતા; તથા નાણાંનો અવેજ પણ આંગડીઆ દ્વારા
મારફત આવતો જતો હતો. ને એવે વખત હાલમાં બંધ
પડવાથી દેશી લોકોની પેદાશમાં ઉપર મારફત નુકશાન પહોંચ-
ચેલું છે. અમારો કહેવાનો હેતુ એવો નથી કે આગગા-
ડીઓમાં ન બેસવું તથા પોસ્ટ માર્ગે કાગળો નહિ મોકલ-
વા, તથા તાર મારફતે કામ નહિ લેવું, તેમતો છેજ
નહિ. પણ એ કામો ઉમંગથી કરવાં જોઈએ. કારણ કે
પ્રથમ આગગાડી નહોતી. ત્યારે દૂર પંથે જવાને ઘણા
મુદત તથા ખરચ લાગતો હતો. કાગળો ઘણા મોડા
પહોંચતા હતા. નાણાંનો અવેજ લઈ જવા આવવામાં
ને રસ્તે કેટલીક તરેહની હરકત પડતી હતી; તે અ-
ધી સર્વ વાતે ઘણું ફાયદાકારક થયું છે. પરંતુ કેટલું

ગુજરાતી લોકોને સુધારી તથા પોતે સુધરી હિંમત તથા બાહાદુરીથી હરેક હુન્નર બાબત મોટી કંપનિઓ કરાવવી જોઈએ. એટલુંજ નહિ. પણ લોકોને સખત સૂચના કરવી મુનાસબ છે કે હુંનર રોજગાર બંધ પડયો. માટે તમારે નિશ્ચયથી થઈ વેહેમમાંને વેહેમમાં આપણાનો માટેક ખરમાં પડ્યાં રહેવું ન જોઈએ. વિલાયત વગેરે મુલક સુધરેલા દેશના લોકો જેવી તરેહથી ઘણા લોકો પોતે દૂર દેશ મુસાફરીમાં કરી નવી નવી યુક્તિઓનો શોધ કરી પોતાના મુલકમાં પ્રખ્યાત કરે છે; તથા દેશાટનથી બીજી ઘણી તરેહના ફાયદા છે. તે સગળે ગણતા તો હમણાં ખુશહાલ છો તે કરતાં થોડી મુદતે વધારે ખુશહાલ થશો. એમાં શક નથી. માટે હિંમતવાન થઈ બાહાદુરીથી વિલાયત જેવા મોટા મોટા હુંનરી દેશ જોવા. તથા ત્યાંના હુન્નરો શીખી લાવવાને તૈયાર થઈ જાઓ. પેહેલાના જમાનામાં આગગાડી તથા આગબોટ જેવા લાંબી મુસાફરી કરવાને સાધનો ન હોતાં, તથા પ્રાચીન, મુસલમાની વિગેરે જુલમી રાજ્યો હતાં તેથી દેશોમાં લડાઈ દંગા તથા બખેડા ચાલતા. તેણે કરીને પરદેશમાં ફરવાને મુસાફર લોકોથી બીલકુલ બની શકતું નહોતું; પણ આજના વખતમાં દયાળુ અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યથી સર્વે તરેહની સગવડો છે. માટે આ અવસર જવા દેશો નહિ.

દેશી કારીગરો વિગેરે બીજા ઘણાં ભાઈઓના ઉ-ત્તેજન મળવાને માટે અમારી એટલીજ ભલામણ છે કે સ્વદેશી ગૃહસ્થ ભાઈઓએ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે ગોઠવણ કરવી જોઈએ; કેમકે આપણા દેશમાંથી ઘણાં મુદ-ત થયાં ધીરે ધીરે હુન્નર અને કારીગરીનો નાશ થાય છે, તે એટલે સુધી કે આપણો હિંદુસ્તાન દેશ પૂર્વે ધન, હુન્નર, કળા, વિદ્યા ઈત્યાદિક સાધનોમાં સૌથી ચઢેતો અને અહીઆતો ભાગ્યનો હતો, તે આજકાલ એટલો બધો બુરી હાલતમાં આવી ગયો છે કે પ્રાચીન વખતની એક વાત રહેલી નથી. માટે તે સારા પાયાપર લાવ-વાને એટલોજ ઉપાય જણાય છે કે, મોટા શહેરોમાં પ્ર-ખ્યાત આબરૂદારોએ આ કામમાં આગેવાની લઈ દેશ કલ્યાણકારક મંડળી સ્થાપન કરવી જોઈએ; ને દર અ-ઠવાડીઆનો હરેક વાર મુકરર કરી તે દિવસે સભા ભરાવવી જોઈએ. પછી જેવી જેની યોગ્યતા, તે પ્રમા-ણે મદદના ફંડ કરી નાણાનો જથ્થો એકઠો કરવો જોઈએ. તે જથામાં એવા પ્રકારનો ઠરાવ રાખવાનો કે, આ અમુક પ્રકારનું જે કોઈ સરસમાં સરસ ગ્રંથ બ-નાવશે તેને અમુક રકમ ઇનામમાં મળશે, એવી જાહેર ખબરો ફેલાવવી. તેના તરફથી ગ્રંથ આવે તે પસંદ પડે તો ઠરાવ પ્રમાણે ઇનામ આપવું જોઈએ.

આ બાબત વિગેરે વેપારની બાબતે આ દેશમાં

લોકો પોતપોતીકા ઝુંપડાઓમાં તથા આજુબાજુના ગામડાઓમાં કઈ કઈ જાતની બનાવે છે, તેના ઉપર નજર રાખી શોધ કરી વિગતવાર ખબરો એકઠી કરવી જોઈએ, કે તે લેવાને સ્થાપનાં બાઈઓ લક્ષ રાખે. સુતાર દરજી, લુહાર, કડીઆ તથા મોચી, કુંભાર વિગેરે કારીગર લોકોને ભળાવી વિલાયતની ઢબ તથા દેશી ઢબનું સરસ કામ શિખવાને સખત ભલામણ કરવી જોઈએ, અને તે ઉપરથી જો કોઈ સરસ રકમ બનાવે, તે એવીકે બરોબરી વિલાયતની માલ જેવી નહિ, પણ તેથી કાંઈક ઉતરતા હોય, તોપણ તેવી રકમ ખરીદ કરવી જોઈએ. દરમ્યાન થોડી મુદતમાં બરાબર સુધરી જઈ દિલ પસંદ ચીજ બનાવતાં શિખી જાય, તે પછીથી મંડળીએ તેને માન આપી ઘટારત ઈનામ આપવું, કારણ કે આવી તરેહથી કારીગરોને શાબાશી સાથે પૈસા વધારે મળશે. એટલે સારી પેઠે લક્ષ દઈ પોતાના કામપર બહુ બારીક નજર રાખી સુધરી જશે સિવાય પોતાના ગામથી દૂર પણ ઉપર બીજી જગોએ જ્યાં સરસ કામ બનતું હોય, ત્યાં જઈ શિખવાને પણ એ લોકોને હમેશા ભલામણ કરતા રહેવું જોઈએ; તેમાં બાહેર મુસાફરી કરવા જોગી. જેનામાં પૈસાની તાકાત ન હોય, તેવા કારીગરોની ખુશી સાથે આ મંડળીના ભેગા થએલા ફંડમાંથી ઘટારત નાણાંની રકમ આજે ધીરવાં જોઈએ. એમ કરતાં કોઇ સખ્ત

વ્યાજ આપવાને અશક્ત હોય તો મુદલ મુદલ પાછા આપવાની મુદતમાં આપવા જોઇએ. કદાપી કરજે લેવાની ના ખુશી બતાવતો તેને માફ આપતે ધંધા આપી જમાના ગુનાહકારોથી ખાને કારાગારના કામમાં કુશીઆર થઇ આપવાના અભ્યાસ રાખતો હોય. ત્યા રવાના કરવાનો ગોઠવણ કરી આપવામાં ચૂકવું નહિ.—શેહેરના પડખા પર તથા થોડે દૂર નાના નાના ગામડાં, હોય છે, તે કુંભિ વસ્તીના ગામોમાં પણ ઘણું કરીને બે ચાર ભલા માણસો સમજદાર અને આબરૂદાર હોય છે. તેમણે પોત પોતાના ગામમાં ગામડી લોકોને હરેક પ્રસંગે ઘરગથ્થા ભલામણ કરવાની કામોસમા રેહવું જોઇએ કે, આ દેશના દેશીએ બનાવેલી હરેક ચીજ બનતા સુધી ખરીદવી; તથા ગામડી કારીગરોને હુનર શિખવાની શિખામણ આપવી. તેમાં કોઇ કારીગર માણસ મોટા શેહેરમાં જઇ હુનર શિખી આપવાની ખાહેશ બતાવે, તો તેને નજીકના મોટા શેહેરમાં દેશ કલ્યાણ કારક મંડળી સ્થાપન થઇ હોય, ત્યાં એક રૂકા સાથે મોકલી દેવો. પછી તે મંડળીએ આવેલા માણસ સાથે વાત ચીત કરી તેવી યોગ્યતા નજર આવે તે પ્રમાણે તેને ગોઠવણ કરી આપવી જોઇએ.—કદાચ કોઇ એવી કલ્પના કરે કે આટલી બધી તસ્દી લેવાથી આપણને શું ફાયદો થનાર છે? તેને જુવાબ આજ કે દેશનું ધન

દેશમાં રહેશે, તથા દેશી લોક પૈસાદાર હશે તો પરણવા તથા મરવા ટાણા વિગેરે હરેક પ્રસંગે દેશમાંજ ખરચ કરી નાણાં વાપરશે. તેથી કરીને જેનો જેવો રોજગાર તેવી ચીજો તેઓ ખરીદ કરશે, તે સર્વેનો દેશમાં ફા-યદો છે.--હવે આપણા દેશી રાજ્યો મોટી મોજ મ-જામાં તથા એશ આરામમાં ગરક થઇ દેશનું કેવી તરેહનું નુકસાન થશે, અને દેશના કલ્યાણમાં આપણું કલ્યાણ છે, એવી તજવીજ ધ્યાનમાં આણતા નથી. એવું ધારે છે કે આપણા બાપ દાદા જે નાણું તો મેળવી આ-પણ માટે મૂકી ગએલ છે, અથવા અમુક મેળવી આપણી જાતે પેદા કરેલા છે, તે વડે સુખમાં ઉમરનો ગુજારો થશે. બીજાને માટે આપણને શું ગરજ છે? જેમ થવાનું હશે તેમ થશે. એમ વિગેરે ખોટી તરેહના નિર્બળ મનસુબાથી પોતાનો મીજાજ તર રાખે છે, પણ ઈશ્વરની ગતી ન્યારી છે. ધન જતા વાર લાગતી નથી, ધનવાન નિર્ધન થઈ ગએલા ઘણાએક નજરે જોવામાં આવે છે. પરંતુ પરમેશ્વરની ખરી કૃપા આ દુનીઆમાં જેના ઉ-પર થાય તેજ સદગૃહસ્થ ગણાય છે. જ્યારે એટલા બધી પરમેશ્વરની કૃપાને પાત્ર થયા, ત્યારે તેમણે ઉપર મુજબ નિર્બળ મનસુબાથી એકે દિવસ અગર કોઈ વખત ન રહેવું જોઈએ, હરેક રીતે દેશ કલ્યાણમાં તથા સુ-ધારાની બાબતોની પોતાની જાતે શોધ કરીને અથવા

થોડા ઘણા વિદ્વાન માણસોનાં મંડળો ભરી બેસવું, તેમાં વારંવારનો વિચાર કરી ઉપાયો કરવા, દરમ્યાન જે વાત ઠીક લાગે, તેને માટે પોતાના શક્તિ પ્રમાણે તન, મન અને ધનને ભોગથી આરંભ કરી આ દુનીઆમાં પોતાનું નામ અમર કરવું. કેમકે મનુષ્ય દેહ ક્ષણ ભંગુર છે તેનો બીલકુલ ભરોંસો નથી. ફક્ત સદ્ કર્મ અથવા પરોપકાર આપણે હાથે થયા, એજ આ દુનીઆમાં નફો મેળવવાનો છે. આ ઉદ્ગાર આખા હિંદુસ્તાનને લાગુ છે ખરો, પણ તેના વિશેષે કરીને ગુજરાતને વધારે વિચાર પહોંચાડવાનો છે. ને આશા છે કે હવે પોતાના શેહેરોમાં સદગૃહસ્થ લોકો દેશ કલ્યાણ કારક મંડળીઓ ઉત્પન્ન કરી ઉપાય પ્રમાણે વર્તવાને ચૂકશે નહિ.

જુઓ કે ઇંગ્રેજ લોકોનો મુલક પશ્ચિમ દિશામાં આપણા દેશથી ઘણો દૂર પડ્યો છે. ત્યાંથી આવી આપણા દેશમાં રોજગાર વડે પઇસા પેદા કરે છે. પણ તેઓ ઘણું કરીને પોતાનાજ દેશની ચીજો લેવા કે ચાહે. પોશાક તથા ખાવાના રોટલા વિગેરે પોતાને ઉપયોગી હરેક ચીજો પોતાના દેશમાંજ બનેલી હમેશાં ખરીદ કરી વાપરે છે. આણી ગમના આપણા દેશની કોઈ ચીજ ખરીદવી પડે તો લે છે. માટે વિચાર કરી જુઓ કે તેઓ કેટલું બધું દેશાભિમાન રાખે છે; તો આપણે પણ જરૂર કરી તેવું

ઈંધાર તેમા પક્ષને વિચાર કરવો જોઈએ.

ઇંગ્રેજ લોકો આપણા દેશના વતનદાર નથી; તથા આપણી નાત જાતના પણ નથી; પરદેશી છે. તો પણ આ દેશની પંડતીજોઈ પરોપકાર અર્થે આપણા લોકોને સુધારવા સરકાર પાસે મોટો ખર્ચ કરાવી દરેક ઠેકાણે નિશાળો સ્થાપન કરાવે છે. તેમાં ગુજરાતી, મરાઠી, ફારસી, ઇંગ્રેજી, સંસ્કૃત વિગરે તરેહતરેહનું અમુલ્ય વિદ્યાદાન આપે છે, તો ઘટારત છે કે દેશીભાઈઓએ પણ પોત પોતાના ગજ પ્રમાણે દેશી લોકો સુધારવાના બનતા ઉપાયો કરવામાં હોશીલા થઈ આગેવાન થવું જોઈએ.

દેશી કારીગર ને ઉત્તેજન.

રોળા છંદ.

હો સ્વદેશી તમે, હવે શું સુઈ રહ્યા છો;
નિશ દિન ધનનો નાશ, અતી શું ઉંઘી ગયા છો;
ઉદમી યુરોપખંડ, કરે છે ઉદમ જાઓ;
તે દમોર તમે, દિલમાં ધ્યાન નવ લાવો.
આ ગયું તમ શૂર, નૂર ક્યાં ગયું તમારૂં;
ઉદ્યમ બહુ ખુટાય, ધાક શું તે કંઈ ચાલે.
ઘણું માન તમ તણું, પરદેશને વળગ્યા ભાઈ;
બહુ અમારૂં ચોર, નથી રવિની રોશનાઈ.
તલવારો થી માર, લેવાને હોંશે થાજો;

દેશી અળગો કરો, સુખીઆ થોન થાઓ.
ચીનાઈ ચળકતો માલ, દેખીને દિલથી ભોળા;
ધોયા ત્રોણુંવાર, આખારે દમ્મી રોયા.
નણુંગો સાટીનની જાત, ચળકતી ઝાઝી કાંતિ;
દેખી તેનું રૂપ, લેવાને મનૂ કાંતિ.
પણ ધોયો જે વાર, આવ્યો તેનો પાર;
ઝાંખો પડી ગયો રંગ, ભાગ્યા ઘરથી ક્યાંણારે.
પછાડ્યાં ચીરાં સર્વ, દુઃખમાં ખણ્યું છે કેવું;
ફોકટ પૈસા ગયા, ખૂબ નહિ લેવા જેવા.
તે બદલે જોઈ જાત, ઉંચી ગજીઆણી કેરી;
દેશી અમદાવાદ, સુરતમાં બને બાંગુરી;
સાટીન કરતાં તેહ, બખારૂ નહિ મળ ધાળો;
વધારે ટકાઉ તેહ, ખુબ્યથી થાય રૂપાળી,
ઇંદ્રવરણું ફળ જોય, ભોળી શું તેને રડ્યા છો;
પાછળથી પસ્તાઓ, તમે શું ઉંધા ગયા છો?
ખોળો દાખલો જુઓ, ખાતીયા કેરા ભઈઓ;
રાજનગર દેશથી, તેથી હલકાં નવ કહીએ.
વિલાયતી વર્ષ માંય, ફાટીને ખોરા થાઓ;
નવ આવે કંઈ કામ, પછાંથી તેહ જશાઓ.
દેશી ધોતીઆં જુઓ, વર્ષ બે સુધી ચાલે;
રૂપા ખુબી તો ટકે, કેશ દેશે નવ હાલે.
પછી ગોદડાં થાય, દેશીઓ કેવા લાઈ;

જૂની દેશની રીત, નથી કંઈ એમાં નવાઈ.
કહ્યા નમે જો કરી, દેશીની કિંમત ભારે;
રેશમ જાડું બહુ પોત, તેથી અમ મનડું હારે.
નાગપુરી પોતામાં, નયનથી ભાવે જોજો.
જેમ કે ઝીણું પોત, (જોઈ) પછીથી તેને મોજો.
સરસ ઝીણાં બહુ બને, ધોતીઆં અમદાવાદે;
વિલાયતીથી તેહ, કિંમતમાં કહીએ જાદે.
પણ જને બળવાન, માનથી ભાવે લેશો;
ગરીબ પાસે નહિ દ્રવ્ય, જોઈને અળગો રહેશો.
પણ સઘળાં ધનવાન, ધ્યાન નથી તે પર દેતાં;
વિલાયતીને મોહી, હમેશાં તેને લેતા.
કંજુસાઈનું કામ, આમ નવ એમનું ધારે.
આંધળી દ્રષ્ટે મોહી, પડ્યાં એ માલ નકામે
ધન્ય વહોરા તણા, શોકીઆ અમીર અજાણ'
નહિ ગણતા નુકસાન, ખરા દેશાભિમાની.
વિલાયતી મલ મલ, નજરમાં તે નવ લાવે.
અંદરી દુપટા ચોરી, અંગરખાં કરાવે.
ઔર પ્રાભવ તણી દેઈ, પોતને કામે લેતા;
તે સઘળી કિંમત તણા, દેશમાં પૈસા રહેતા.
ચાલુ એક મોજે જુઓ, નથી એ શોભા માટે;
રૂડી ઉંચા વિચાર, સેવી મળ્યપૂરી સાટે.
જ્યાં નથી શોભા તણું, કામ ત્યાં શોભા પૂજા;

જ્યાં મળમૂતી ઠામ, ત્યાંય મળમૂતી ન રેખો.
જુઓ તાણી આ વાર. બિજાપતી ઓઝો આવે;
બગબગ આના સાથ, સુખી હિંમત કરાવે.
મળમૂતી નવ જોઈ. આવથી તેને રખોળાં;
રેશી મળમૂત ઘણું, ધુમાને અળગા રાખો.
ખરાબ થાએ તેહ, જુઓ તે પારે વારે;
ફુંચી બાણી ભળે, તેહની જુઓ હજારે.
પરંતુ તેની ચીપ. જુઓ તે જેવા જડે છે;
ફરવતાં ખરી પડે, તરત તે નિકળી પડે છે.
તેવાં તણાં પછી, ચોરીઓ થાએ ત્યાંહીં;
અને તે આઆરડો, દેહ રે દુઃખે દાઝો.
તેમાંનું તો ઘણું, ભિસ્તાપર જન બહુ ભાગે;
એક આમઠા પછી, તેડતાં વાર ન લાગે.
ઘણું આપણું આ વાર. પરંતુ શું કરીએ તેને;
રખાવવા તે લોભ, સહુ છે આગો તેને.
હવે જુઓ જળ જામ. આ બાતો તાણી જેવો;
મળમૂત એમાં બધું; તાણે તે ઉપર જોવો.
રેશી કારીગર જુઓ, બિમ્બા નહીં ઊતરવાડે;
જીણા વળકે કરી. બાકળું રુપ કરવાડે.
જાગનગરની જુઓ, આવ્યું છે તાણી ત્યાંહ
કુંડાં બનેલાં રહે. વળી ઘણાંક નહિ તેવાં.
વળી એ ખાતી જુઓ, મળમૂતની ઝીણી ઝેંટો

રાક્ષસ સરખો જન, કહો જન તને જાડે.
એક ચાબુ પેઠી લજી, પ્રેમથી [illegible];
વિલાયતીઓથી સરસ, મોટે જન બા પરદેશી.
ખાનગના સાગુ નાણી, હવે તમે વાત વિચારો;
તેનું ગાયું વિત, જન દિખાવે જારો.
એમ શું સારી રાત, નિત્ય [illegible] જનનાં;
[illegible] વરસ વગાડ, [illegible] સૌ બુદ્ધિ તનના;
[illegible] વાપરે તેહ, દરેક જોઈએ ન માંસે;
બાર રૂપીઆ [illegible], રકમ એક વર્ષે જશે.
[illegible] પાનને જોઈ, મેલી રૂપીઆ ખરચ્યો;
તે અવસર નિર્બળ, પાણીપર [illegible] ન સરખો.
નથી શું કારીગરો, [illegible] આફ્રીકા વાળા;
ફેટાળા નહિ [illegible], [illegible] ભરૂં કરનારો.
પરદેશો ને મોટો, [illegible] નેને;
આવું કરતા કાળ, [illegible] નેને,
આ પુરૂષોના વડે [illegible].
[illegible] દેશ તણું, [illegible] કરે સાગી.
[illegible] સુરત તાણું. [illegible] કરતા;
[illegible], પરદેશીઓના [illegible] હરતા.
તેનું ગાંઠું સુન, [illegible] તોડે;
[illegible] મ, [illegible] ને ફોડે.
[illegible], [illegible] સૌ [illegible] પામે;

માટે ઉઠે વીર, ધ્યાન ધો તેની વાણિ.
રૂડું હાલનું ટાંણ, આળસ તજીએ નવ આણો;
કરો બને તે કામ, ઉધમથી દેશ દિપાવો.
કારીગરનો સૂર્ય, અસ્ત થઈ રાત પડીછે;
પ્રદિપ થાશે સૂર્ય, દિન ઉગવાની ઘડીછે.
માટે ફિરીને વંદ, દુઃખ સૌ પડતાં કાપો,
કેશવલાલની અરજ ઉપર, સૌ ધ્યાનજ આપો.

પ્રકરણ બારમું.

કુળવાન વિષે.

બાળ લગ્ન થવાનો મૂળ હેતુ વિચારી જોતાં, ઘણી ખરી નાતોએ કુળવાનપણું માની લઈ તેમાં ફસાવાથી એક કુધારો કેટલાએક નાતોમાં પેસી ગયેલો છે. કેમકે ઘણુંક ઠેકાણે કુળવાન વર મળવાને આગળ ઉપર હરકત પડે, એમ સમજી કન્યાના તરફથી કોઈ કુળવાન પુરૂષની સ્ત્રીને ગર્ભવંતી દેખીને તુરત બાળક પેટમાં છતાં સગાઈ કરવાનું મુકરર કરી દેછે, ને તેમના ધારવા પ્રમાણે છોકરા છોકરી અવતર્યા કે થોડી ઉમરમાં ઝટપટ પરણાવી દેછે. જુઓ, કે એમાં કેટલી ચૂકછે? કેમકે બાળકનો ઇશ્વરી નિયમ પ્રમાણે પ્રસવ થએલો નથી, તો આગળ મોટપણે ગુણ દોષનો પરિણામ કેવો હોય, તેનો તો વિચાર થાયજ શાનો? એ શિવાય કેટલાએક ઠેર

આજ જાણી જુઓને આપણા લોકો દિન પર દિન વા-
પરતા જાય છે. તે વિશેનો એક નમુનો દાખલો નીચે
મુજબ જણાવીએ છીએ.

પાત્ર.

લપાડદાસ.....એક શેઠ. પુંજાભાઈ..નગરનો એક
આજે કુળવાન શેઠ.
ચતુરબાઈ.....તેની સ્ત્રી. રૂપકોરબાઈ.....તેની સ્ત્રી.
મગનલાલ..લપાડદાસનો
છોકરો. ગોકળીઓ...તેનો છોકરો.
હિરાગવરી.....લપાડદાસ
ની છોકરી.
ભોગીદાસ...શેઠનો સાળો.

સ્થળ લપાડદાસનું ઘર.

ચતુરબાઈ.

શું સાંભળો છો કે? મગનીઆના બાપા..આપણી
હિરાગવરી અગીઆર વરસની થઈ ને બારમું વરસ બેઠું
હવે નિશાળે રોજ ભણવા જાય છે. બીજી છોકરીઓ કરતાં
ભણવામાં સરસ છે અને રૂપે પણ ઠીક છે. માટે આ-
પણે એને સારે ઘેર પરણાવવી જોઈએ. તે બાબત હું
આપણી બધી નાતમાં ઘર જોઉં છું, પણ આપણને
જચે એવો એકે કોઈ નથી. ફક્ત આપણા ઘરનો

છોકરો બાળગમતના કુટુંબમાં છે. તેમનાં બાર દશ બરસના કોઈને ત્યાં વર નથી. એમનો એક છોકરો દશ વરસનો ઉમરનો છે ત્યાં વાંચવા કરે. તો ઠીક થાય. હવે છોકરા મોટા થયા.

ઉપાડદારો.

એ છોકરો દશ વરસનો ઉમરનો છે ને બાપ-ણની દીકરી બાર વરસની ઉમરની એનો ઉંમગરફ (કજો-ડું) થાય.

વાટમબાઈ.

કજોડું પડવાનું કારણ તો ભાન થતાં પણ આપણી આમ્મો નાતમાં નાખ્યું કુટુંબનાં દબાણ વગેરે એવાં ખાંજો ઠળાબો વર કોણ છે? બાળનાં છોકરા મોટા છે, અને બાળપણા હુંશ આર ચોક છે નીપજે, બાપનું ઉતારે નહિ એટલે શું કરવું?

ઉપેરફાનો.

એ છોકરો નિશાળે ન... ને કાંઈ નિશાળે ભણે છે કે નહિ? ઘણા સ્વરૂપ કેવા છે? તે પણ બાપ તમારી જોવડાવવું જોઈએ.

વડુંભાઈ.

હાલ કુળવાનનાં છોકરાં જોયાં ને ઘણાં લાયકાતો, ... ઉમદા ... કુંવારી ... [illegible]

એમનાં છોકરાં પાધરાં જોઈએ. એ પે. ગળચંદ શેઠ જાતે કાંઈ ભણેલા નથી, ને અફીણ ખાય છે, ને ગાંજો પીએ છે. ને સંધ્યા રોજગાર પણ બરાબર કરતા નથી; તો પણ આપણા કુટુંબમાંથી એમને રૂપીઆ નવસેં પચીસના ભરી કન્યા આપેલા છે. ત્યારે તે મરતા શું સુખે હતા! કે તેમાંથી તમારા જેવા ઉણકા (અગ) કર્યા નહિ. તે વિશેની તમારે આગ્રા કરવી હોય તો મારો ભાઈ ભંગીદાસ છે, તેને મેં કહેલું છે તે આવશે એટલે પુછી જોજો કે તમારી આગ્રા થશે. (એટલામાં ભંગીદાસને આવતા જોઈને)

લપેંકદાસ.

આવો ભંગીદાસ. આપે ક્યાંથી ફુરસદ લીધી. કોઈ દહાડો ઘર તરફ આવતા નથી. ને આજ અમારૂ ઘર પાવન કર્યું

ભંગીદાસ.

શું આવીએ ભાઈ. અમે કાંઈ તમારા જેવા અનવરા હોઈએ? હું ચાર ઘડી દહાડો ચઢે તો ઘર રોજ સુતો ઉઠુંછું. ત્યાર પછી દાતણ પાણીને ફરાગત થતાં ચાર ઘડીવાર લાગે છે. પછી પા કલાક પાને ભાંગ રગડવા બેસુંછું. તે પાછલા પહોર થઈ જાય છે ત્યારે ભાંગ પી તાણીને આરામ કરૂંછું. તે ઉઠતાં ઉઠતાં છેક સાંજ પડી જાય છે, માટે આવાં દહાડામાં ફુરસદ મ-

જાતી નથી.

ધોંડકદાસ.

આજ ભાંગ પીધી છે કે નહિ?

ભંગીદાસ.

આજનો ભારી મેળો અને બાગી ભાણી એમ હું શાળાવરીનો વિવાહ કરવાનો અવસર છે. કરવાને માટે જાન સાંજ ઉપર અત્યારે આવવાને કહ્યું. તેથી કંઈ બીજ ભાગ અફીણ આદિ ખાઈને આવ્યો છું.

ધોંડકદાસ.

આપણી ફુલાભાવરીનો વિવાહ કરવાનુ તમારી એમ ધોળુચંદના છોકરા સાથે થયું છે. પણ તે છોકરો ઉમરમાં નાનો નથી થોડા વરસ ૫૦ ને આસપાસ છે ને કાને બહેરો છે. તેમ સ્વરૂપે કાંઈ શોભાયમાન નથી. ને બાહુટ કરીને તેનાં માબાપ નિશાળે મોકલે છે, તો પણ જતો નથી. માટે તમારી સલાહમાં શું આવે છે.

ભંગીદાસ.

શું? તમે તો મૂરખ છો? તમારા જેવા મૂર્ખ મેં દુનિયામાં દીઠા નથી. ઉમ્મર પર જોવાનું શું લગ્ન કરવા એ બાપ અને દીકરા જોવા આંખો

માટે થોડું વળગાડી આપવું જોઇએ. બાકીના બાળ કોમને દૂધમાં અફીણની ગોળી પીવાને નુકસાન છે. તથા ઉજાગરા [illegible] મુશ્કેલ થઇ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

જયંતીદાસ.

મ. પંડ્યા મગનલાલ જાદુજી. એ, ને જણા તે નિ- શાળમાં માસ્તરનું કામ કરે છે. તેથી દર માસે રૂ.૨૦નો પગાર મળે છે. એટલું જ નહિ. પણ ઉમરે પચાસ વરસ નો છે, માટે એ કામમાં તેની સલાહ લેવી જોઇએ.

ભગીદાસ તથા વલ્લભભાઈ.

એ બે જણા એકદમ [illegible] આપી કરી [illegible] થઇ ગયા. છતાં છે. પણ (કહે છે કે તેનો [illegible] જાણીતો છે) [illegible] તેનું [illegible] તો આપણામાં શું હોય. વળી [illegible] બાળકોને [illegible] કારણ નથી;

તેમની અકલે આજ ને બાપ દાદાનું નામ ડુબાવવા બેઠા છે કે શું? માટે અમારી સલાહમાં તો એમ આવે છે કે તેને બાલકુલ પુછવું ન જોઈએ. ને એ. કહું બેસાડીશો.

જંપાકદાસ.

તમે ના કહો છો તો ઠીક છે. તેનું કહેવું આપણે કયાં કરવાના છીએ; અમથું પુછવામાં આપણું શું જ-નાર છે. ઠીક છે હું પુછી લેઇશ. પણ તમે પોપટચંદ શેઠને ત્યાં જઈ પણ પેહેરામણીનું પુછી નકી કરી આવજો. (જંબીદાસ પીંગળચંદને ઘેર જાય છે.)

સ્થળ પીંગળચંદનું ઘર.

પાત્ર.

પીંગળચંદ........................એક ધુળવાન શેઠ.
કુશકાબાઈ........................તેની સ્ત્રી.
ગોકળીઓ........................તેનો છોકરો.

(પીંગળચંદ જંબીદાસને આવતા જોઈને ઉભા થાય છે ને બંને બેઠા પછી નીચે પ્રમાણે વાતચીત કરે છે.)

પીંગળચંદ.

આવો જંબીદાસ કયાંથી આવ્યા?

જંબીદાસ.

બજારમાંથી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તમારા તરફ આવ્યો. ને કાંઇ તમારૂં પણ કામ છે.

પોળળચંદ.

સુખેથી જે કામ હોય તે કહો.

ભગાદાસ.

અમારી બેન વહુમબાઇની દીકરી હિરાબાઇનો વિવાહ તમારા દીકરા સાથે કરવાનો મનસુબો છે. માટે ખરૂ પૈસાભાગના બેઉ સાથ કરવા બંને પછી એક મનસુબો થાયતો વિવાહ કરીએ.

પોળળચંદ.

શું બપોરદાસના દીકરીના વિવાહની વાત કહો છો? તેમનો કુંવારો તો આપણી આખી નાતમાં અમારા કુટુંબ શિવાય બીજો કોઇ બરોબર નથી? માટે તે અમારે ઘેર કર્યા વગર ક્યાં જવાના છે. પણ તમે આવ્યા છો તો ભલે પણ રૂપીઆ નવસેં પહેરાના લઇશું, ને ઉપરાંતનો સવાઇ રોકડ વધારો તમારે માથે.

ભગાદાસ.

આપના ચીરંજીવ ક્યાં છે, તેને બોલાવ.

(પોળળચંદ બુમ પાડીને પોતાની સ્ત્રીને કહે છે, છોકરીઆને લઇને ઉપર આવ.)

કુશકીબાઇ.

શું છે? આ આપણા ગોકળીઆને લઈને આવ્યું.

ગોપાળચંદ.

આ તંબોળી ને આપણા ગોકળીઆના [illegible] પાલ [illegible] ને [illegible] પુરમાં આવેલા છે. તેમને મેં [illegible] ના રૂપીઆ નવસેં [illegible]. એમની [illegible] કરી. ગોકળીઆને જોઈએ છે. માટે સર્વ આપવા મેં તને કહ્યું. તેથી જે [illegible] લાવી તે સારૂં થયું.

કુશળીબાઈ

આ [illegible] કુળવાન [illegible] છે. [illegible] કરતાં ગોકળીઆ [illegible] તૈયાર છે.

ગંગાદાસ.

(ગોકળીઆને [illegible] પાડી, કેમ છે એમ પુછે છે, પણ તે [illegible] ડોકું [illegible] હા એમ કહે છે.) [illegible] ગોપાળચંદ [illegible], ને [illegible] કરી.

[illegible] કુશળીબાઈ [illegible] છે,

[illegible] એમના રૂપીઆ નવસેં [illegible]. તે [illegible] એક પાઈ પણ ઓછી થવાની નથી, તમને [illegible] વખત [illegible] કરજો. નહિતો અમે કાંઈ વાટ જોઈ બેશી રહ્યા નથી.

ભગીદાસ.

શાસ્ત્રીજી તમે કહો છો તે ઠીક છે. પણ કન્યા કેવી સુખ ઉપરાંત રૂપાળાને આપવી ઓછી ઠાલી છે. અને તમારો છોકરો કાને બહેરો છે. કન્યા જેવો રૂપાળો નથી, ને ભણવા પર પણ ભણ્યો નથી. ઉમરે નાનો છે; એ તો ઠીક નહિ. પણ આજ કાલનો અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં ઠેર ઠેર નિશાળો થઇ, ને ભણતરમાં છોકરા અંગ્રેજી ભણી ગયેલા જેવા તરેહના કુળ ગુણના વહેમ મુદલ રાખતા નથી, પરંતુ આપણી ન્યાતમાં જે સુધરેલો કુળવાન વર જોયા વગર છુટકો નથી. માટે આ બાબતનો સમય વિચારીને કાંઇ ખરાત કહું.

મંગળચંદ.

એ તમે બધુ કહ્યું તે ખરૂં છે. પણ એ ન્યાય કંઇ આજ કાલનું નથી, ઘણા વરસ થયાં છે માટે અમને તો અમારા બાપદાદાના વખત અમારી એમલદારી આપણા એવા ખરેખર, સુરત અમદાવાદ, મુંબઇ, ભુજ, વડોદરા વિગેરે જેવા છોકરા થાય તેમને કન્યાઓ પુષ્કળ આપી આવે છે, ને મળશે. માટે તમને જરૂર હોય તો કહેજો.

ભગીદાસ.

એવડું બધું તમારૂં કુળ શાથી મોટું આબરૂદાર ગણાય છે?

ઉપસંહાર.

અમારા વંશમાં ઘણું પેઢીએ થએલા હતા, તેમણે પોતાના લશ્કરનો કારભાર કરીને મોટા હોદ્દા મેળવેલા હતા તથા ઘણું પરોપકારીક કામ કરી નામ અને પૈસા પેદા કરી કિર્તિમાન થએલા. તેમના પછી ત્રણ પેઢી સુધી તો કોઈએ નોકરી, ન કરી કે રોજગાર ધંધો કરેલા નથી. પુરૂષ હતા તે સ્વતંત્ર સુખમાં ખાધા કર્યું. તે અને કામ એમ ભણવા વિશે આગ્રહ કમી થએલું નથી, ને ત્રણ પેઢીની હકીકત કહુંછું તે સાંભળો. મારા દાદા (બાપના બાપ) એક પગના લંગડા હતા ને તેમના બાપને પેટ એકને એક જ હતા, તેથી ભણ્યા લખ્યા પણ નહોતા. તેમણે રૂપીઆ અગીઆરસેં પગાર લઈ જમીનદારના પીતરાઈ કાકાના ઘરની કન્યા લાવેલાં છે. બાદ મારા બાપ જુનાગઢશહેર પાસે એક ગામમાં કન્યા (લાવ્યા) ને તેમના પણ પેહેરામણી રૂપીઆ અગીઆરસેં આપેલા હતા ને પછી મારા ખુદ પોતાના હેવાલ, તમો હાલ હમણાં તમે જુઓ છો કે મને કાળો અક્ષર કુટી મારતાં પણ આવડતો નથી. ને હું નાનપણથી દરેક અશુભ રૂ. ૧ બાર આપે છે, તેથી મહાજનને માંડ- લમાં કંઈ ધંધો રોજગાર કે નોકરી થતી નથી. તોપણ અમારા વડીલો એવો મજબુત પાયો નાખી ગયા છે, તેમના પ્રતાપથી મને જમીનદાર કાકાએ રૂપીઆ આ,

ભાંગ્યારસને એક પરાણું આપ્યો હતો. ત્યારે બિચારી જુઓ કે તમે તે ઇંગ્રેજી રાજ્યથી બેડા ભાંગ્યા ભાંગેલા થઈ સુધરવાથી કુળ માનતા નથી, એવી બીક બતાવો છો? પણ તેથી શું અમે હલકી જાતને અમારાં પરાણાં આપણાં કરવાના છીએ? બેકાન જાઓ. તમે આગ્રહ કરશો, ને આપણાં જુનાં ધારાધો છે. તથા તમે જાતે આપણા ને શુકન ન રાખોનેને ઓછું દેખ્યુ પ, માટે નઠારાંએ નઠો રૂપીઆ આઠસેં એક લેઉં. પણ ઉપરતરીનો વધારો ત-મારેજ માથે ઠોકી?

ભંગીદાસ.

વાહ. શેઠ સાહેબ રજા માગુછું. ને હવે આજથી નક્કી થઈ ચુક્યું. તમારે કન્યા આળવીં નહિ ને અમારે ઘર શોધવો નહિ. (એમ કહી રજા માગે છે. ને પોતાને ઘેર જાય છે.

ને બીજે દિવસે ભંગીદાસ. લખપાઉડદાસને ત્યાં જઈ નીચે મુજબ વાત ચીત કરે છે.

લખપાઉડદાસ, પહુમભાઈ, ફેરાગવરી, મગનલાલ અને પાછળથી ભંગીદાસ આવે છે.

લખપાઉડદાસ તથા પહુમભાઈ.

કેમ ભંગીદાસ, કાલે તમે પાનાચંદને ત્યાં જઈ શું કરીઆવ્યા?

જંગીદાસ.

હું આવ્યો હતો ત્યાં ઘણું મોળવુ પડ્યું. (ઉપરની છકર સ્પષ્ટ તેને કહી બતાવે છે.) પણ કપટ વાણી જેમ તાણ કરતાં રૂપીઆ આઠસેંએક પહુણાના નકી કર્યાં ને ઉપરાંતરનો વધારો આપણો માટે.

વહુભાઈ.

રૂપીઆ આઠસેંનો આંકડો પણ ભારી છે. કરાવુ તમે સારે ઘેર ચોકઠું બેસાડ્યું તે સારું કર્યું. કેમકે એ ખરતો કાંઈ જોતે છે? કુળવાન વર તો જેનું પુરું ભાગ્ય હોય તેનેજ મળે. ભાઈ આ સમે તમે જે ઉપકાર કરેલો છે, તેનો પાડ હું જન્મારા સુધી વીસરનાર નથી.

જપોકદાસ.

આપણે મગનલાલને પુછવાનું ધાર્યું હતું, તેને પુછવું જોઈએ.

વહુભાઈ તથા જંગીદાસ.

(મોઢું મલકાવીને.)—ભાભાવો ત્યારે? પુછી જુઓ તમારે મરજી હોય તો.

એટલામાં મગનલાલ હાજર હતો તેને પુછે છે.

જપોકદાસ.

કુંડળીઓ છંદ.

વાણી બોલ્યા ચોકસ, સુણ સજન આ વાર;

એની જુઓ મોટી થઈ, વરવા જુઓ નિરધાર.
વરવા જુઓ નિરધાર, બેન મોટાં થઈ તારી;
પોંગળચંદના પુત્ર, ગોકળસંગ સગાઈ ધારી.
જુઓ આમાં ને માત, વિવાહે આપણ આણી;
આપો જુઓ અભિપ્રાય, શેઠજી બોલ્યા વાણી. ૧

મગનલાલ.

છપ્પો.

ચાર છત્ર મુજ જાન, વાત આ હિંમત ધરજો;
નવ પામે દુઃખ બેન, ચેનમાં રે તમ કરજો.
પોંગળચંદનો પુત્ર, અભાગીને કાને બેહરો;
વયમાં બેનથી કમી, વળી છે મુરખ ઠેરો.
એવાને બેન દીધા પછી, તે દુઃખ તો બહુ પામશે;
માટે પિતાજી નવ કરો, દુઃખ થઈ સુખ વામશે. ૧

મગનલાલની વાત મંજુર રહી નહિ તેથી ઉદાસ થઈ એક બાજુએ બેસે છે. એટલામાં હિરાગવરી આવે છે.

હિરાગવરી.

દોહરા.

કથમ બેઠા ઉદાસ થઈ, વ્હાલા મારા ભ્રાત;
વખત તો વીતી ગયો, એતો અચરજ વાત. ૧
વાદ જોઈ ભાઇ તમતણી, પૂછતી હું આવાર;
ભાઈ ઝટ તાકીદથી, ઉઠો આણીવાર. ૨

નહિતો કર્યો આપથી, ઉપરી તમને આજ;
એમ બોડા આવ્યા તમે, શું કરતાતા કાજ. ૩
શું દુઃખ એવું આવીયું, નયને વે' નિરધાર;
કોસ્યે મુજ કાળજું, કહો મુજને આ વાર. ૪
હિમ્મતી સૌ દૂર કરો, રાખો મનમાં ધીર;
વચન બેનના સાંભળી, બોલ્યો લુછી નીર. ૫

મગનલાલ.

રોળા છંદ.

પરમ પ્રિય મુજ બેન, ચેન નથી મુજને પડતું;
તારૂં સાંભળી દુઃખ, હિયરે મારૂં રડતું. ૧
બાપકુરૂ આ બાપ, રિપુનું કામ કરે છે;
ગુણ હિણા અપાર, સંગ મુજનેજ ધરે છે. ૨
પીગળચંદનો પુત્ર, મૂર્ખ ને બહેરો કાને;
તેની સંગે સગાઈ કરે, મુજ મન નવ માને. ૩
વેરી થયાં આ બાપ, દુષ્ટ માબાપ તેમાં;
જુઓ છે ઊંચું કુળ, સુખ નહિ મુજને તેમાં. ૪
કરવો શો ઉપાય, નથી સુઝ પડતી મુજને;
હિત મારૂં દુઃખાય, બેન હું કહુંછું તુજને. ૫
ઘણી કરી મેં મના, માબાપ તે ના માને;
ઉલટાં લડવા થાય, પછી શું આવે ધ્યાને. ૬
વયમાં જુજવી કરી, તેમ નથી વિદ્યા આણીઓ;
મુરખનો સરદાર, એહની માની વાણીઓ. ૭
જુ તું વાળા આંખ, આપણું બેસન બેજી;

ઉપરી પાસે જઈ, શિકવું એવું કેહવું. ૯

હિરાગવરી.

ચોપાઈ ગરનાળો.

પ્રિય વિરા ન દિલગીર થઈએ, જેવી વેળા તેવી રીતે રહીએ;
આપણું ધાર્યું તેને છે ઉપાય, અંતરમાંથી તેમાં કરીએ સાય. ૧
હૈયામાંયનો હિંમત ધરવી, પિડા હરવાની યોજના કરવી;
આમ દિલગીર થાશો જ્યાં રે, કામ શું બનશે ભાઈ ત્યારે. ૨
ભાઈ વાંચ્યો છે મેં એક ગ્રંથ. તેમાં બતાવેલ સુખનો પંથ;
વિપત્તિ વેળાએ ધીરજ ધરવી, પડતી પિડા તે સહવે હરવી. ૩
જેમ તેવું કઠણ હોય કાજ, તેમાં ગભરાઈ ન થવું વાજ;
સુંગત થઈ નવ બેસી રહેવું. યત્ન કરવાનું ચિતમાં લેવું. ૪
હરામ ખુશીમાં રાખવું મન, એવું કો વિદનું છે વચન;
જુઓ રામચંદ્રજીનું દુઃખ, વનમાં વેઠવી પડતી ભુખ. ૫
થયો ત્યારી માતાનો વિયોગ. આખર થયો તેનો સંયોગ;
સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર ભૂપ જે, સતી શાણી તારાનાર. ૬
નીચ ઘેર ભર્યું તેણે નીર, આખર સુખ કર્યું શ્યામ શરીર;
માટે હિંમત હૈયામાં લાવો, દિલગીરી તો દિલની સમાવો. ૭
ભાઈ તમારી છે પ્રભુને સહાય; એ કુટીનો નહિ આવે ઉપાય;
દુષ્ટ આ આપ શું છે કરનાર, ભુંડા ભામાંનો શોધશે ભાર. ૮
હુન્નર નથી થતું તેમનું કામ, આમ હારી બેઠા શું હામ;
મુળથી છેદીશું દુઃખનું ઝાડ, પ્રથમ ભજશું તે પ્રભુનો પાડ. ૯
ચાલો હાલ નિશાળે જઈએ, ત્યાંનું કામ પરવારી લઈએ;

પછી કરીશું ગોઠવણી આજ, જેથી ઉડી જાય તેમની વાત. ૧૦

મગનલાલ.

ભુજંગી છંદ.

અરે પ્રિય બેની સુણી વાત તારી,
ગઇ દૂર સર્વે ઉદાસીજ મારી;
નથી ભાર મા બાપના કામ આમાં,
અમો તો થયા લાલ નિશાળ આમાં. ૧

એટલામાં અંબીદાસ તથા વહુજમબાઈ મગનલાલના ઉપર ગુસ્સે થઇ કહે છે.

ચોપાઈ જીતાણી.

અહ્યા મગન એવું તું શું બોલે, આજ કોણ છે પેગળ તોલે,
ભલા કુળનો તો એજ વર; નથી જેવા લેવાનું એ ઘર. ૧
અહ્યા મનમાં જોને તું વિચારી, વડીલ બાંધી ગયા રીત સારી;
કર્યો અંગરેજી અભ્યાસ. કુળનો કરવા તું બેઠો નાશ. ૨
તેથી થયો નાસ્તિક આ વાર. તારી બુદ્ધિ ને છે ધિક્કાર;
અહ્યા કોટમાં ન પેરૂં કંઠી, હવે તારી બધી વાત વંઠી. ૩
બબડકાર જો કંઇ સમજાવે. તારૂં અમારી કને નહિ ફાવે;
વડીલોએ જોયું ઉંચું કુળ, તે પર નાખવા બેઠો ધૂળ. ૪
આવું જાણત તો દેતી ઝેર, નવ ઉછેરત કૂડી પેર;
પથ્થર નિકળ્યો મારે પેટ. ઉઠો મારા જણતરમાં વેઠ. ૫

મગનલાલ

ચોપાઈ જીતાણી.

જેમ તેવું તમે કરો કામ, નહિ થવા દઉં હુંનો આમ;

દીવ લેઈ કૂવામાંય પડ્યું, અંતે પસ્તાઈને પછી રડ્યું;

છપ્પા.

પશ્ચિમ પ્રગટે ભાણ, પાણીપર પંકજ પાકે;
મેરૂ ડેરૂ મંડાણ, કાચા તે સળી જાએ;
સૂરજ પામે શિત, ઉષ્ણતા ચંદ્ર ધરેજો;
વિષથી જીવે જીવ, સુધાથી મનુષ્ય મરેજો;
કદી અગા વહ્નિશી ઉલટા, જ આવ ભૂમિ કને;
પણ મગન કહે સુણ માવડી, તારૂં ધાર્યું નહિ બને.

રૂપીઆદાસ વહુભાઈ તથા ભંગીદાસ.

નહિ જાણ્યું એકદમ વઢી પડીને જા તારૂં કાળું મોઢું કર? અમને તારૂં મો કદી બતાવતો નહિ. જ્યા-રથી અમે મનસુબા કરી મા બારી વાત કાઢી છે, ત્યારથી છોકરી પરણી ચુકી, તું ધુળ ફાકતો રહેજે.

મગનલાલ.

સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર માણસ માત્રનાં ધુન્હા તથા સારાં કૃત્યો જોયા કરે છે, તેનું અસત્ય કર્મ હશે તે ધુળ ફાકશે.—એમ કહી મગનલાલ તથા હિરાલ-વહી નિરાશ જાય છે; ત્યાં ૪.૨ વાગ્યા સુધી પોતાની નોકરી તથા અભ્યાસનું કામ બજાવ્યા પછી, ફારક થઈ ભાઈ ધન સાથે સાથે ઘર તરફ આવવા નિકળ્યા. રસ્તે મગનલાલના હિતેલાલ દોસ્ત કપોળચંદનુ ઘર આવ્યુ.

ત્યાં બેસી પરસ્પરેથી સર્વ હકીકત પોતાની બેનને કહી. ને જાણ્યું કે એ આ બાપના ભેગા રહેવું નથી; કપોળચંદભાઈને ત્યાં જુનો બંગલો બંધ પડેલો છે, તેમાં રહીશું. એવું મુકરર કરી કપોળચંદને સર્વ બીના કહેની નોંધું પોતાનો બંગલો મગનલાલના હસ્તકમાં સોંપી દીધો. ને તે જગોએ મગનલાલ પોતે પોતાની ઓરત તથા બેન સહિત રહેવા લાગ્યાં. (આજે દિવસે મગનલાલ તથા તેની ઓરત ગંગા તથા હિરાગવરી સર્વે એકે મિલ થઈ. આ વિશેની સારી ગોઠવણ શી રીતે કરવી તેનો વિચાર કરે છે. તેમાં મગનલાલનો કલ્પના એમ થઇ કે, આ બાપનું ધારેલું ખોટું કામ ન થવા બાબત પોલીસ અમલદાર અથવા માજીસ્ટ્રેટને ત્યાં ફરીયાદ કરવી જોઇએ. પણ તેના ઓરત ગંગા, વિદ્યાભ્યાસથી સારી કેળવણી પામેલી હતી, તેનો તથા હિરાગવરીનો મત એવો નિકળ્યો કે એ બાબત સરકાર રાહે ફરીયાદ નહિ કરતાં આપણી સ્વજ્ઞાતિ તમામ ભેગી કરી, સઘળો હેવાલ જાહેર કરવો જોઇએ. ને તેમની રજા મેળવી નિશાળમાં આપણા જ્ઞાતભાઇ શેઠ કસ્તુરચંદનો દીકરો નામે ચુનીલાલ ઓગણીસ વરસની ઉમરે છે, તે આસિસ્ટંટની નોકરીનું કામ કરે છે, તેની જોડે લગ્ન કરવું. એ વાત મગનલાલે મંજુર કરી. પણ, જાણે એક દિલ થઈ. પોતાની જ્ઞાતિના ગોરને બોલાવે છે. એટલે ગોર હાજર થાય છે.

ગોર.

મગનલાલભાઈ, મને શા સારૂ બોલાવ્યો છે?

મગનલાલ.

અમારે કાંઈ કાર્ય છે, માટે આપણી નાતના મં-
દીરમાં તમામ પંચ ભેગું કરો.

ગોર નાતમાં જઈને પંચ લોકોને કહેછે કે મને મગનલાલે બધી નાત ભેગી કરવાનું કહ્યાથી, તમને જાહેર કરૂંછું, માટે સર્વે સજ્જનોએ ત્યાં પધારવું જોઈએ. એ રાતે કલાક પછી તમામ પંચ એકઠા થાય છે. ત્યાં મગનલાલ તથા હિરાબાવરી પણ હાજર હતા.

પંચલોકો.

કેમ મગનલાલ, અમને સર્વેજનોને શા સારૂ ભે-
ળા કીધા છે?

મગનલાલ.

મારી બેન હિરાબાવરી સર્વે પંચના આગળ હાજર છે. તે ઉમરે બાર વરસની થઈ ને વિદ્યાભ્યાસ સારી પેઠે કરી હજુ જારી રાખેલો છે. એને મારાં મા બાપ તથા મામો મળી પાગળચંદના દીકરા ગોકળદાસ સાથે પરણાવવાનું ધારે છે; પણ એ છોકરો કાને થોડું સાંભળે છે, ને ઉમરે મારી બેન કરતાં બે વરસે ઓછી વયનો છે, બીજું ભણેલો નથી, ને કદરૂપે કઢંગો છે, તેના

જોડે પરણવાને મારો મન તદન ના રાજી છે, તથા હું પંડે પણ ના ખુશ છું. તથા મારાં મા બાપથી જુદી નિકળી મારી મન સહિત રહું છું. હવે મારો અને નિશાળમાં આપણી નાતના શેઠ કસ્તુરચંદનો દીકરો સુનીલાલ ઓગણીસ વરસની ઉમરે છે ને આસિસ્ટંટનું કામ કરે છે. તેની જોડે લગન કરવાને મન સાથે નક્કી કરયું છે; તથા તેના દિલ પસંદ રીતે લગન થતાં અટકાવ્યું ન થવાને માટે અમારાં મા બાપને ન્યાત તરફથી રાજ તાકીદ થતા તેમ કરવાને અમોને ખુશીના સાથે ન્યાત તરફથી હરકત નહિ થવા વિશે રજા મળવી જોઈએ.

પંચ લોકો હિરાગવરીને પુછવાનું સર્વે એકમત થઈને પુછે છે.

પંચલોક.

આ વિશે તમારે શું જાહેર કરવાનું છે, તે આરા દિલથી કહો?

હિરાગવરી.

મારા ભાઈએ જે કહ્યું તે બરાબર છે, ને મારા કહેવાપીણ એમણે અરજ કરેલી છે, માટે તે ઉપર તથા મારાં મા બાપ જે ખોટા વિચાર ધારે છે, તે ઉપર પં- ચમેશ્વર આપેથી અકલ પ્રમાણે વિચાર કરી મને મારા દિલ પસંદ વર જોડે પરણવાની રજા આપવી જોઈએ.

પછીથી સર્વે પંચલોકો મગનલાલ તથા હિરાગવરીના

આ બાપ, જપીડદાસ તથા વહેમભાઈને બોલાવીને પુછે છે કે, તમારા દીકરા તથા દીકરીનું ઉપર પ્રમાણે બોલવું છે. માટે તમારે જે જાહેર કરવું હોય તે સુખથી કરો?

વહેમભાઈ તથા જપીડદાસ સાથે સાથે બોલે છે.

જુઓ ભાઈઓ આ બહુ પંચ ભરાયું છે. તેમાં આ વખતે અમારી તરફમાં પરમેશ્વર નિમિત્ત બોલનાર કોડાજ નિકળશે, કેમકે અમારા વડીલોના વખતથી હ-જારો રૂપીઆ પહુણના ભરી ભરીને કુળવાન વર શોધતા આવ્યા છીએ; ને પ્રમાણે અમે અમારી દીકરીને આ પાર ઉતારતાં અમારો દુષ્ટ દીકરો મગનલાલ છોકરીને ફોસલાવી પોતે ઠેકાણે આણેલો તેથી સામો થાય છે, ને સાત પેઢીએ કુળને કલંક લગાડવા ઉભો થયો છે; માટે સુજ્ઞ પુરૂષોએ વિચારી જે રૂડું નજર આવે તેવો ખુ-લાસો કરો!

એ બંને તરફનું બોલવું સાંભળી શેઠને પંચલોકો એક તરફ આ બાબતનો નિર્ણય કરવા બેસે છે. ભરાયલા પંચ લોકોની એકંદર સંખ્યા એક હજાર માણસની થઈ તેમાં સાતસેનો મત એમ પડ્યો કે દેશકાળને વિ-ચારી વર્તવું જોઈએ; એટલુંજ નહિ, પણ પાગળચંદની છઠ્ઠી પેઢીએ વડીલ પેથા સરકારનો કારભાર કરી ગયેલા, તેનામાં મોટા મોટા સદ્ગુણ અને પરાક્રમ, લક્ષ્મી તથા કિર્તિ હતી, તેમાંની એક વાત એ સઘળાના તન, મન તથા

મરવા લાગ્યા નથી; માટે આપ તથા ને બાળકોટા રજા.. તે પ્રમાણે ભુળ પડેલા લાંસોટાને આપના માફક માનવા? બીજું કમી ઉમરના વર સાથે લગ્ન કરી કજોડું કર્યું. ત્રીજું આંધળું, બેહેરા, તથા કદરૂપા સાથે બાંધી, બાંધી. કાળી છોકરીને દેવાની સલાહ આપવાથી કાળજાની કોર કરવા જેવું થાય, માટે એ પાપના હિસ્સેદાર આપ થવાના નથી? વાસ્તે આજથી ઠરાવ એવો કરવામાં આવે છે કે હિરામણી પોતાની નજરમાં આવે તે વર સાથે ખુશીથી લગ્ન કરી લે. તેમાં કોઈ દખલ કરવાને ઉભો થાય તો નાતમાં તડ પાડી જુદો વહીવટ ચલાવવો, એવું અમારી નજરમાં આવે છે.

પછીથી બાકીના બસેં માણસો રહ્યા, ને મગનલાલ તથા હિરામણીના તરફ સાતસેં માણસોની સંખ્યા થઈ. ને તેમના મા બાપ તરફ ત્રણસેં માણસોની સંખ્યા રહી. પછીથી હિરામણીને તેના ભાઈ મગનલાલે પોતાની નાત જાતના ઉપર લખેલા પોતાના ધારેલા વર સાથે પરણાવી દીધી.

પછીથી એ હિરામણી તથા તેનો મન ગમતો સ્વામી એ બંને જણાં પરણ્યાં પરસ્પર પ્રિતિનો એટલો બધો વધારો થઈ ગયો કે તે બાળકીએ આપણા ઘણા ખરા દેશીભાઈઓની માફક સ્ત્રી જાતને ગુલામ ને હલકી નહિ ગણતાં તેના મહાત્મ્ય ઉપરથીજ તમામ વાતની

ઘણું કર્યું, પોતાની સાથે ફરવા હરવા તથા સભાઓમાં જોડે જોડે બેસી ભાષણો કરી જ્ઞાન મેળવવાને કોઈ વાતે બાધ લીધો નહિ. અને અન્યોન્ય સંપ વધવાથી પોતાની જાતમાં તેમનું ઘર શ્રેષ્ઠ પદવીને પામ્યું.

થોડા મુદતે હીરાબવરીએ ધિક્કારેલા ઓકણીઆને એક મૂર્ખ માણસે રૂપીઆ માટે પરણાવી પોતાની દીકરી પરણાવી. તે જોડું લાયક ઉમરનું છતાં ઓરત ભણેલી નહિ. ને ભાઈ પણ તેવાજ; એટલે ઘરમાં મીઠું ત્યારે મરચું નહિ. ને આટો ત્યારે દાળ નહિ. એ પ્રમાણે બુરા હાલ થવાથી ઓકણીઆ ચોરી તથા જુગાર રમવાને શિખી ગયો. ને ઓરત જાર કર્મ કરાવવા વળગી પડી. ને દરરોજ આ પુરૂષ ઘરમાં ભેગાં થયે કંકાસ કજીઆનો એટલો બધો ખળનો ઉભરાય કે તમામ મહોલ્લાના લોકો સાંભળી સાંભળીને બેજાર થાય. તેમાં પડોશની અંદર જે લોકોના બાપોતી ઘરો હતાં તેતો બિચારા લાચાર થઈ આંખ આડા કાન કરી પડી રહે. ને બાકુલ લોકો હોય તે એ માણસોના ક્લેશથી આઠ છ મહીને ઘર બદલી બીજી જગોએ રહેવાને જતા રહે. કારણ કે આખો દિવસતો ધણી ધણીઆણી લટકતાં રહે, ને રાત્રે લોકોને આરામ લેવાનો વખત ત્યારે ઘરમાં બન્ને ભેગાં થઈ લડવા મંડી જાય. સબબ નજીક રહેનાર લોકોથી નિરાંતે ઉંઘ લેવાય નહિ; એટલુંજ નહિ.

ઘણું પોતાની જ્ઞાન ગમત તથા મેહનત.માં એ જેવું ઘણું વિચારવા લાયક ઉત્પન્ન થયું.

આ સર્વે હકીકત મનનાંશે અનુભવમાં લઇ એક દિવસે પોતાની સ્વસ્તનના પંચને ભેગું કરી ત્યાં ગો-કળીઆના ઘર સંસાર વિષે સવિસ્તર હકીકતનું ભાષણ કરી પોતાની જ્ઞાત ચિરાગવરીનો ઘર સંસાર સુધી રીતે ચાલવા લાગ્યો. ને હરશાગ્યું, ને જેવા કુળવાન હોય તેને કન્યા આપવી ને વિષે નીચે મુજબ કહ્યું.

કુળ વિષે.

દોહરા.

વિદ્યા. તપને ધન એ. એવું કુળ ગુણ જાણ.
કુળણું કહે પારથ સુણો, નથી કુળનાં ખાણ.

વિદ્યા વિષે.

છપ્પા.

જે નર વિદ્યાવાન, માન તે અધું પામે;
જે નર વિદ્યાવાન, વેદના મરમો પામે,
જે નર વિદ્યાવાન, સુખ સૌ તેને મળશે.
જે નર વિદ્યાવાન, વશ્ય તે સૌને કરશે,
વળી ઘણું મળે વિદ્વાનને. રાજ સભામાં માનરે;
કહ્યાકે વિદ્યા વિનજનો, પશુ તણો સમાનરે.
વિદ્યા સાચું ધન, વાંચશું તે નવ ખૂટે.

નરકતણો નહિ ત્રાસ, રાય તેને નહિ લુંટે,
ભય નહિ અગ્નિ તણો, ભાઈ પાણ ભાગ ન માગે,
પ્રવાસમાં તે મિત્ર, કામ ધેનુ સમ લાગે,
વળી સુવિદ્યામાંહે સદા, વિનય સુખ વાસો રહે;
વિદ્યા હિન અભાગીઆ, કેશવ શાસ્ત્રો સૌ કહે.

તપ વિશે. દોહરા.

શરીર વાણી મન થકી, તપના ત્રણ પ્રકાર;
પ્રત્યેકનું વર્ણન કરૂં, સુણો અર્જુન આ વાર. ૧

છપ્પા.

દેવ અને દ્વિજ, ગુરૂ જ્ઞાનીના સેવા કરવી,
પુજી રૂડી પેર, દીલમાં દ્રઢતા ધરવી,
પવિત્રતામાં પ્રેમ, સરલ સ્વભાવે રેહવું.
પાળી તે બ્રહ્મચર્ય, શરીરે સંકટ સેહવું.
વળી હિંસા જંતુ જાનની, કરે ન કાયાથી કદી;
તપસ્યા એ તન તણી, વડા જને વદને વદી. ૧
નવ માને કોઈ ક્રુર, ઉરથી એવું બોલો.
વિવેકી સર્વ વચન, તણો ભંડારજ ખોલો;
સાચા બોલો બોલ, તોલ તો ઘટે ન તેથી.
સૌને ઉપજે સુખ, સુણી અંતરમાં એથી;
વળી હિતકારક હોય વાક્ય સૌ, પ્રિય લાગે જે કાનને;
શ્રુતિ, સ્મૃતિ અભ્યાસ એ, વાચિક તપ વિદ્વાનને. ૨

મનડું રાખે મગન, સદા શાંતિ રહે સારી,
નિષ્કપટ સૌ સાથ, મધુ ભાષણ સુખકારી,
સ્નેહ સર્વની સાથ, સદા અભિમાનવાર્તા ત્યાગે,
સદા ચિત્ત સંતોષ, લેશ લાલચ નવ લાગે;
વળી મન મદ આળસ વશ કરે, પરધન પથ્થર સમાન છે;
શુભ અર્જન માનસિ તપ કરે, ખરો તેજ કુળવાન છે. ૭

ધન વિષે.

છપ્પા.

પૈસા જેની પાસ, કુળવાન તે જગમાં થાએ,
પૈસા જેની પાસ, રૂપાળો તેજ ગણાએ;
પૈસા જેની પાસ, પ્રતિષ્ઠા તે નર પામે,
પૈસા જેની પાસ, પંડિત પણ તેનું નામે;
વળી પૈસા જે નર પાસ છે, પૂજ્ય પુરૂષ તે કાવશે;
પૈસાથી સરવે પુરૂષમાં, અકડપણું સૌ આવશે. ૧

હાલના કુળવાન વિષે.

કુરિલિન છંદ.

કુળવાન, નરનાદાન, ભૂલી ભાન નિવડે હાલમાં,
તેવાને પુત્રી આપીને, સુખ કાપ્યાં નાખ્યા સાલમાં;
નિજ પુત્રીને નહિ સુખ, ઉલટું દુઃખ આખું દો પૂરે,
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રહે. ૧
કુળવાનના એવા કુળ, દુઃખના મૂળ, હાલ ભણ્યાનું છે;

ગળો છાણા પાંપે, થાય કાપે, કુળાડીના ગણાય છે;
એવાને પુત્રી આપી પ્યારી, દુઃખ ભારી સૌ નડે,
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રડે. ૨
નાહ્ના સાત કંઇ વિવાહ્યા, ઘણું માન તે મનમાં ધરે,
કુળીન કહી એટલે, જનવાનાં માથે પેટ ભરે;
ભાગ્યું છુટે તો પાર, બીજી નારના ઘટો ઘડે.
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રડે. ૩
ધનવાન કે તો ઠાકર, રહ્યા પાઅરમાં ઉછરે.
નિજ કામ ધરનું નામને, કહ્યાંએ વિચારી ના કરે;
તેથી નું આઝું દુઃખ, ત્યાં નહિ સુખ, સાસુ બહુ લડે.
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રડે. ૪.
શુ કુમાર સુખી જાણશી, દૂર દેશના ઘરમાં ધરે.
કમાઇ કરે એ કામ કરવા, દયા દિલમાં ના કરે;
કેટલાક કુળીન વરને, નિજ પુત્રી નાખી દુઃખ પડે.
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રડે. ૫.
કુળીન ઢાળ ગમાર, અફીણ હોય જુઆ જ દિસે,
તેવાને પુત્રી આપતા, મનડું તમારું કેમ હિસે;
વળી એક ઉપર બીજી પરણી શોકનું દુઃખ બહુ પડે.
બહુ દુઃખની મારી, નારી હારી, પીયરમાં આવી રડે. ૬.
નહિ પુત્રીને કંઇ સુખ, આખું દુઃખ પામે બાપડી.
કહીયાં કુળીન પર જુઓ, દુઃખમાં પુત્રી બાપડી;
નહિ [illegible] તો કહ્યું, આજો [illegible] તે કરે.

પ્રભુ દુઃખીઆંની વારે, ભારી ભીરે, જોઈઆંમાં આવીને રહે. ૭.
લાખ કરો કુળ [illegible], આવીને [illegible] કુળ કુંવર [illegible],
[illegible] ગુણ [illegible] [illegible];
[illegible] દુઃખ [illegible] [illegible]
પ્રભુ દુઃખ [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible],
[illegible] [illegible].
[illegible] કુળ [illegible] [illegible] [illegible].
પ્રભુ દુઃખના [illegible] [illegible] રહે. ૯
[illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] પ્રભુ [illegible];
પ્રભુ [illegible] [illegible],
પ્રભુ દુઃખની વારે, [illegible] [illegible] રહે. ૧૦
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible].
[illegible] કુળ [illegible] દુઃખને [illegible];
[illegible] [illegible], [illegible].
[illegible] [illegible] ૧૧

[illegible] રાખ, પ્રભુ [illegible] રાખ

[illegible].

[illegible] કુળ [illegible] કુળ;
[illegible] કુળ [illegible] [illegible],
[illegible] કુળને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] દુઃખમાં [illegible], [illegible] કુળ. [illegible].

કુળાચળના ભાગ્યમાં કાળ ગર્યો, ગુણ ગ્રાહી ગંજુ ભૂધર
તેનાને હાકરા ભાગી ગામન કરી, દૈવાણ મળ્યાં આતુર. [illegible]
[illegible] કુંવારા પુત્રને માર્યા, માતાઓ ભરીને [illegible];
[illegible] સાથે [illegible] તમારા [illegible] દેશો.
[illegible] મેહ [illegible] કુળ;
[illegible] દેશો.
[illegible] સુખ તને ભુલ.
[illegible] સુખ મુળ દેશો"

અંતર ગાયિકા [illegible] છંદ.

[illegible] મા [illegible],
[illegible] છે,
[illegible] તેઓ,
[illegible] છે;
[illegible],
[illegible] છે,
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible] મને.
[illegible] સદ્ સુખ [illegible] પામશો.
[illegible] મને [illegible],
[illegible];
[illegible],

ક્યાંથી દારિદ્ર વળી વિપત્તિઓ વામશે.

છોડી દો કુવ્હેમો તુચ્છ રીતિઓની લાચારી,

રિદ્ધિસિદ્ધિ પામશો, પ્રભુ કૃપાથી આવશે.

કરો નાહિં દેશી નરો, ધરો મનમાંહિ ધીર;

ચડી ચડી હુન્નર કળા વધારો દેશમાં.

જાગો જાગો વિદ્યા કળા કૈલાસના વધ્યા છો.

ભણ્યાથી આદેશ એક પંકાશે પ્રદેશમાં.

ઇતિહાસ પ્રાચીન વાંચી જુઓ આ દેશ કેરા.

જડા ભૂરીઆર હિંદુઓ હતા હમેશમાં.

ઉપજ્યા પહેલાના વળી, આર્ય અને બંધ કહે

વિકારી ગ્રંથોને વૈકુંઠ જેવાં હપ દેશમાં.

ઉપલો પ્રત્યક્ષ અનુભવી દાખલો લોકોએ જોઈ-ને તે ઉપરથી પડેલા એ સાતસેં મત મગનલાલના તરફ પડેલા ને લોકોએ નો ઘણું ઉત્તેજન આપ્યું. પરંતુ ને વે-ણાએ ગણીસેં મત જુદા પડી મગનલાલનાં વિરૂદ્ધ પડ્યેલા તેમણે તેની નીતિના અત્યંત વખાણ કરી પોતાની પક્ષમાં મૂક કબૂલ કરતા કુલ એકંદર એક હજાર મત એકમ-તઈ ઠરાવ કર્યો કે જુદાં કુળ નહિ. જેનાં તેનામાં ગુણ્યા તથા આચરણ છે. એને જ કુળવાન સમજી તેને કન્યા આપવી એ રીતે નિબંધ ક્યા કાયમ કર્યો ને વર્ત-વા લાગ્યા.

હું સ્વદેશી ભાઈઓ તમને વારંવાર વિનંતિ પૂર્વક નમ્રતાથી અરજ કરીએ છૈયે કે આ ગ્રંથ ઉપર નિષ્પક્ષપાત ગુણે ધ્યાન આપો. તમારી વિવેક બુદ્ધિના તોલમાં દરેક વિચારને સારી પેઠે વજનમાં લેતાં દેશકાળને વિચારી જેમ સારી સ્થિતિએ આપણે તથા થતી સંતતિ પહોંચીએ એમ સુજ્ઞ સજ્જનોએ ધારવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૩ જું.

બાળ લગ્ન તથા નાત વરા વિશે.

ઘણું કરીને આપણા દેશમાં બાળ લગ્ન કરવાનો અમર્યાદિત રૂઢી છે. તેમાં વિશેષે કરીને ગુજરાતની અંદર ઘણું વધે થયાં નતરો થઇ છે. એ બાળ લગ્નથી ઘણાં ભૂંડાં પરિણામો થાય છે તે વિશેના, જૂજ વર્ણન ઉપર ધ્યાન આપશો.

કેટલીએક જગોએ વરસ વરસ દહાડાનાં છોકરાં છોકરીને પરણાવે છે, ને કોઈ કોઈ નાતમાં ચાર ચાર અથવા પાંચ પાંચ વરસનાં બાળકોને પરણાવે છે, ને કેટલીક જગોએ સાત સાત આઠ આઠ વરસનાં બાળકોને પરણાવવાનો ચાલ છે. એમાં કેટલી ભૂલ છે? ગણો કે નાની ઉમરમાં બરાબરીનાં બાળકોનું જોડું મળ્યું. હવે સ્ત્રી તેર ચૌદ વરસની ઉમર પછી આ ધર્મમાં બરાબર સંપૂર્ણ રીતે આવે છે, ને પુરૂષ બરાબર ઓગણીશ વીશ વરસની ઉમ્મર થતાં પક્કા પુરૂષાર્થમાં આવે છે. ત્યારે

આગ લગ્ન થયેલાં જોઈ, પેહેલી કન્યા બાર વરસની થઈ એટલે બાળરાંમાં આનંદ. ગમન કરે છે, ને વખતે પુરૂષ પણ તેના બરાબરીઆ એટલે બાર તેર વરસની વયના હોય છે. ને ભમરડા ગબા, ડંડા વિગેરે રમતાં રમી આવે. કોઈ નિશાળે ભણવા જતો હોય, અભ્યાસ નહિ, પણ પુરૂષ ધર્મ ઘણો કાચો હોય છે. એવું છતાં એવે બાળપણ ગયામાં પોતે વિષયમાં પડે છે, એટલે કાચી ઉમરમાં એમ હોવું થવાથી "જે જાડાં કળી કુટેં, તે રમાય. તે સારાં નિપજે નહિ." એ દ્રષ્ટાંત પ્રમાણે આવાં છોકરાંનું પુરૂષાર્થ ઓછું થાય છે. એ પુરૂષાર્થ ઓછા થવામાં તે છોકરાનો કસુર નથી, પરંતુ તેના મા બાપનો બધો ભારી ભૂલ છે. ને નિરાધાર છોકરાને નાનપણમાં પરણાવી લાકડે માંકડું વળગાડવા જેવું કરી પુરૂષાર્થથી કમી કરવો. કારણ કે જે મરદ નાની ઉમરથી વિષય કરે છે. તે બીલકુલ નાનેથી જવાન ટૂંકા મુદતમાં થઈ જઈને મોટા થતાં પણ બીપર ફીકાશ તથા આખી ઉમર સુધી નબળાઈ ભોગવે છે. વળી તે પરણેલી સ્ત્રીની બહુ વયને ભરપૂર જોબન છતાં છોકરો કાચી ઉમરનો, સબબ ઓરતને મન પસંદ કામ નહિ મળવાથી કામદેવના વેગ વડે લાચાર થઈ, બીજા પુરૂષો પરત્વે બદ કર્મ , જીનાહ (છીનાળું) કરાવે છે. તેથા અગર બાળોના માબાપોના વિચારો ભાંગે છે. માટે હમેંશ ઓરતો આબરૂદારોના બાળ:

[illegible] છે. તેના [illegible] આ બાબત [illegible] હોય. ને [illegible] તે એવા રાતે કે [illegible] અથવા [illegible] અથવા ઘરેણું [illegible] (બગાડવાર) [illegible] ઉપર [illegible] તેવામાં [illegible] કેવા નિર્દય [illegible] જુલમ [illegible] કે તેના ઉપર [illegible] તથા તેમના [illegible] નથી. [illegible] આવવા [illegible] વિદ્યાભ્યાસ નહિ થવાથી [illegible] કાંઈ થઈ શકે નહિ. [illegible] પોતાના [illegible] રહે છે, [illegible] ઉપર [illegible] તે [illegible] તે વડે [illegible] હોય છે. [illegible] તથા છોકરાને [illegible] જોઈએ. [illegible] માટે [illegible] રહ્યું છે. તેમ [illegible] આવતું નથી. પણ

અભણ અને મુગ્ધપણાનું ચિન્હ દુનિઆમાં ઉઘાડું જણા-
ય છે; કેમકે વિદ્વતાને લાભ શિવાય તેનામાં એકેગુણ
હોતો નથી. માટે દરેક માણસની ફરજ છે કે પોતાની
છોકરી ભણવા લાયક ઉમરની થાય, કે તુરત તેને નિ-
શાળે મોકલી કેળવણી આપવી જોઇએ. અપણા લોકો
એમ ધારેછે કે, છોકરી ભણવાથી આડે માર્ગે જાય છે
પણ "અધુરો ઘડો હોય તે છલકાય." તેની પેઠે થોડું
ભણેલી આ આડે માર્ગે ચાલતાં હશે એમ માની શકા
ય. પરંતુ સારી પેઠે વાંચન થયા પછી, નાનાં પ્રકારના
નીતિના પુસ્તકો વાંચવાનો મહાવરો કરાવ્યો હોય, તો
તે કદી આડે માર્ગે ચાલી શકનાર નથી. ભણેલી સ્ત્રી-
ઓએ આદમીથી ન બને તેવાં કામ કરેલાંછે, તેથી
તેમના વખાણ થાયછે. જેમકે મીરા, લીલા, ભડલી વીગેરે.
હવે પુખ્ત ઉમર થયા શિવાય ગુણદોષ સમજ્યા વિના
નાનપણમાં ઢીંગલા ઢીંગલીની માફક પરણાવી દેછે.
તેથી તથા જુલમ ભરેલા નાત વરાના ખરચો ઉપર
લગ્નના રૂમાલ કરીને ઘણાએક પ્રસંગે દુઃખ નાઉમેદ
તથા દરિદ્રતાને પાત્ર થાયછે. વળી એવા વખાણું જોર કરા-
વીને એકજ બાપ મરણ કરવાથી, વખતે છોકરા પરણી-
ને બાળાવસ્થામાં રાંડી જાયછે, તો પરણનારે બાળ-
કનો આખો જન્મારો ખરાબ, સંસારનું સુખ ભોગવ્યા
વીના નાશ થવે. એવું જાયછે, કારણ કે તે બાળ-

દેવસ્થાનના બંધન વડે ઘણીએક જાતોમાં કુંવારી લ-ગ્ન થઈ શકતું નથી. બાળક બાર વરસની ઉમરે થાય ત્યાં સુધીમાં તેને દાંત, ઉભરા, ઓરૂ, અછબડા, ખીલીઆ વિગેરે કેટલીએક તરેહની રાજીપ ઉપાધિઓ આવી પડે છે. તેટલી પીડાઓ ઘણું કરીને સોળ વરસની વય થયા પછી આવતી નથી. કેમકે પહેલાંથી બાળપણાના પ્રમાણમાં ગણાય છે; ને નાનાં બાળકોનો ઝૂલના સરખાં છે. માટે બાળ લગ્ન કદી કરવું ન જોઈએ.

એ બાળ લગ્નના માબાપ પુરૂષ ઉપરની અવસ્થાએ પહોંચે છે. એમ બળવાની સાથે સ્ત્રીઓને પણ કેટલીએક તરેહની આફતો ભોગવવી પડે છે. કારણ કે છોકરીને બાળપણમાં આ બાપો પરણાવી, તેને ઋતુ પ્રાપ્ત ન થઈ ત્યાં ધર્મમાં આવતા અથવા એ બાર વરસની ઉમરમાં થઈ કે, તુરતા તુરત તેને સાસરે વળાવે છે. તેથી કરીને તેટલીજ વયમાં પુરૂષનો સંગ થવાથી નાની ઉમરે બળાત્કાર સંભોગ પડે તો ધર્મમાં આવે છે. હવે દરેક ફૂલ ફળ વિગેરે પદાર્થ જે સ્વભાવિક રીતે પરિપક્વ થાય છે તેનો ખોરાક અને સુગંધ ઘણાં સારાં હોય છે. તેપણ પક્વ ન થયાં હતાં ગૂડ લાલ કસાણ અને ઉતારી નાંખે પડેલાં ફળોમાં ખોરાક તથા સ્વાદ ઓછો હોય છે. એ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે આ ધર્મમાં પરિપક્વ થયા વિના છોકરીને તેને સાસરે મોકલવી ન જોઈએ.

એમ છતાં એટલાં ઉમર દરમ્યાન સાસરે મોકલવાનો ચાલ આપણા હિંદીઓમાં બહુ જોરાવર જારી રાખ્યો કાચી ઉમરે પુરૂષનો સંગ થયે આગળથી છોકરીઓ સુખી કામ ભોગ ઘણો આતુર રહે છે. તેમાં ઘણા અજ્ઞાનતાએ કરીને કુકર્મ કરતાં શીખે છે. આરોગ્ય નજરે વિચાર કરતાં એમ પણ જણાય છે કે, કાચી ઉમરમાં પુરૂષનો સંગ થયે જે અંગ ભંગ રહે છે. તેમાં ઘણી બાઈઓને બાળક પ્રસવ થતાં સાહુણિ કરીને તેઓને હરકત પહોંચે છે. એમ કરતાં કેટલાંક બાળક પ્રસવ્યું તો તે પ્રતિદિનને નર્મ ભાગવાળી થઈ કમળની જુદા થઈ જાય છે, ને એકાદ બે છોકરાં થયા કે તે અંગનું રૂપ બગડાઈ જઈને બહુ ફિક્કા તથા બેડોળ દીસે એવાંનો બની જઈ કમ તાકાત થઈ જાય છે, ને વખતે મરી પણ જાય છે.

આ પ્રમાણે આ પુરૂષોનું ના કાબલ બગડેલું જોડું બને થયે જે સંતાન થાય, તે બહુ અશક્ત નિપજે. તેનામાં હિંમત ને બાહાદુરી ક્યાંથી હોય. અને અશક્ત બાળક ઓછપમાં કે બળાત્કારે પોતાના બાપનું કામ બજાવવા અમારા સુખને લીધે સુખ બેસી રહેવામાં લાજ કાઢીને કેટલું હિંમતનું કામ કરે છે, તેનું મમત આળસ એટલે સુધી અને નઠારૂં હિત મંદ રહે છે, તેની આજે એમ પણ આવે છે અને આપણું રહેવું નથી, એમ કહેવાને હરકત નથી.

“કહેવત છે કે જેવું ખાય એવું થાય” માટે આ આપણ હુન્નરખાન અજ્ઞાનતામાંજ ચાર વરસના બાળકો જેટલું ખાવત ખારાક કરનાર, તો તેમનામાં ઉત્તમ બુદ્ધિ અને બાળ જોર તથા બુદ્ધિ ભલેથી કયાંથીજ હોય?

મનુષ્ય દેહમાં મુખ્ય ધાતુ રાજા છે. અને ધાતુ માંજ શક્તિ છે ને શક્તિને આધારે બુદ્ધિ તન, મન, તથા શક્તિ સર્વે રૂપ રહીને સ્થિર રહે છે. તથા બગડી જાય ત્યાં, એટલે ઉપર બતલાવ્યા તેના સામતી કસતી થવા વિના રહેતા નથી. આવું કહેવત છે કે ધાતુ અને ધન એ બન્ને ખા-ળીને જેમ સંઘરે કરે તેમ વધારે ઉપયોગનું છે; પણ એ કહેવત આ દેશના લોકોને બિલકુલ લાગુ નથી; કારણ કે ધાતુનો ભરાવટ થવાની અગાઉ કાચી ઉમરમાંથી તેનો નાશ કરે છે. સબબ નાનપણમાં પરણેલા માબાપોથી મુ-સાફરી તથા વેપાર થઇ શકે નહિ પણ કંઇ કામ આરંભ્યું તો તેમાં પણ તન, મન વાપરી શકાય નહિ. તેમજ બાળ કણ ફુલાવવાનો ઘરનો બગરો છોકરાને બિલકુલ નહિ. એટલે માબાપ શોખમાં હોય તો પોતે ખાય,—આવા રૂપ એ હવે નબળા થઇ મરવા બેસે તેનું કાંઇ જ્ઞાન નથી. કારણ કે એ સુખ રાખવા કામ બચપણમાં બાળક ઘણા કસો થઈ પડયો છે. તેવા બાળકોને તથા ઘણી સંતતિને નબળાઇ પહોંચાડનાર ઘણી વિચારણી રૂઢીને વિચારો. તમે ૧૨૬ પાન પરથી

નાતઓમાં એવા ચાલ બંધ કરી દેશો તો એ ઘણુ તમારા કલ્યાણની બાબત ફાયદા કારક વાત છે.

દરેક જ્ઞાતિવાળા મારા સારા સમજુ અને ડાહ્યા માણસોએ જરૂર વિચાર કરી બંદોબસ્ત કરવો જરૂરત છે કે, અમુક ઉમરનો છોકરો. અને અમુક ઉમરની છોકરી થતા સુધીમાં કોઈએ લગ્ન કરવું નહિ. ઠરાવેલી ઉમર પુરી થયા બાદ મરજી મુજબ લગ્ન કરે તો. એવી બોલવાથી ઉમર ઠરાવવી જોઈએ કે આ પુરૂષ ઉમરના પૌરૂષ પુરૂષ.થં તથા છોકરાંને નુકસાન પહોંચે નહિ એવા રૂપ.

નાત વરાના જુલમી ચાલ ઘણા ધિક્કારવા લાયક છે. કેમકે તેથી ઘણાએક લોકો કરજદાર થઈ ફીકર ચિંતાએ કરીને દુર્બળ અવસ્થાએ પહોંચેછે. ને રોજગાર ધંધો તો કેવા પ્રકારનો ચાલે છે, તે દેશી ભાઈઓ એ સૌના મનમાં સારી પેઠે સમજે છે. વળી અજુકામાં પૂરું ખાટ વાળવાના મહેસુલાવ લાગવા [illegible] કરી, અને કંઈક માણસ અંગ્રેજ સરકારના હકમાં [illegible] નહિ તો તેમના પછી દેશી ઘણીએક જાતના કારીગરો, કાપડીઆ. વગેરે વિગેરે વેપારીઓનું ગુજરાન ચાલતું હતું. માટે હવે એવી તરેહનો જે ફેરફાર થયો [illegible] કાંઈ ખરચ ખાવાપીવામાં ઘણો નથી. [illegible] દેશી ભાઈઓ કંઈ પણ [illegible] અભિમાન રાખીને [illegible] વધુ ખરું થાય, એવું ઇચ્છો. ને [illegible]

જેમ બાળજન્મ પછી અમુક ઉમર મુકરર કરવી. તે પ્રમાણે નાત વરાના પણ બિલકુલ કર ઓછા કરી નાખવા જોઈએ.

આ બાબતમાં દક્ષિણી લોકોની રૂઢી ઘણી સરસ અને વખાણવા લાયક એવી રીતે છે કે, એ લોકોમાં પોતાની નાતનાં અમુક ઘરોની સંખ્યા જમાડવાથી નાત થઈ એવું નામ ઠરાવતા ગયા; જેને જેવી સંપત્તિ તે પ્રમાણે પાંચ, પચાસ, સો, બસો, પાંચસો, હજાર ઘર વગેરે. એટલે એટલાજ માણસ જમાડે. જુઓ કે એમાં કેટલી બધી ચતુરાઈ ભરેલી વાત રાખી છે? જ્યારે અમુક ઘરોની સંખ્યાથી નાત બંધાઈ, એમ મુકરર કર્યું. ત્યારે તો તેટલા ઘરોના માણસોને જમાડ્યા શિવાય છૂટકો નહિ. કેમકે નાત કરવા ન બન્યું એમ કહેવાય. પણ દક્ષિણી લોકોએ ઉપર મુજબ ઠરાવ રાખેલો છે, તેથી સંપત્તિ પ્રમાણકથી અધિક ખરચ કરતાં નાતનું બંધન બિલકુલ ગણી શકાતું નથી.—વળી કેટલાએક જૂની લોકો એમ ધારે છે કે નાત જમાડ્યાથી પિતૃ પામે છે, તથા પરમેશ્વર રાજી રહે છે. પણ એ વાત જુઠી છે, કારણ કે જેને ત્યાં આપણે જમી આવીએ તેને જમાડવા એનો આશય બદલો છે. પણ પરોપકાર બુધ્ધિ થકી કે ભુખ્યા કે નિરાશ્રિત જનોને આપવું, એજ ઈશ્વ રને પસંદનું કૃત્ય છે. માટે સારી પેઠે વિચાર કર્યાથી

પરંતુ સમજજો કે એ દંત માન પણ આપણામાં (સં-સારીઓમાં) ક્રિયા ઉત્પન્ન કરી છે. અને એવા નહિ-તો ગુણ પણ ઉત્પન્ન કરશે એમ ધને ગુણે શોભતા લોભ: આદિને ખરાબ ગણો. તે પ્રમાણે જ આ કર્માંશ્ર-મનના ભાવો કરવા નિપુણ થાય છે તેમ ભાવ અંગ ઉપાર્જે અથવા નિશ્ચિત ધર્માચારો કરીને પામનારનો આદર વધારે છે, તથા જગતમાં પાપો જ નહી કરવા. એથી અને દુષ્કર્મ વિચારને પહેલાં જ આત્મામાંથી દૂર કરવા. આ પ્રકાર ઉપર સઘળા ગ્રંથ કહે છે તેનો સારભૂત નિશ્ચય કરવા ધારવું કરીએ તેમ થશે તે જેવો ધર્મ કેવળ ખરી હાલતમાં આવી જશે. અંતઃકરણ ભાવના ધર્મ વિચારણ ન સાધવા સામર્થ્યતાના પાપોના સ્વભાવે ન આવ-વામાં, તથા દેહનું અર્થ પ્રાપ્ત ઉપર પ્રમાણે ધર્મ-નું કાર્ય છે.

શ્લોક [illegible]

આત્મજ્ઞાન અને ધર્મને લગતા જ્ઞાન
આપણને દુઃખ, સુખ શ્રી તેનું કારણ છે.
આપણ ભગવાન ધ મ. બુદ્ધિ વિષયો ઉપર આણ
કરીને ઉત્તમ ગુણ, હોય પોતાના અંતર. [illegible]
અ.મ. ભગવાની બુદ્ધિ, તેથી તે અમને નાશ
કરીને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ઉત્તર સુખી બાળ, દુઃખ ને સુખ બન્ને સહી. ૨
બાળ સંતનું સુખ, સુખ તે દુઃખસહ કેરૂં;
બાળક પામે કષ્ટ, કષ્ટ તે ગુરૂમાં ઘણેરૂં.
બાળ સજનથી થાય, ગુરૂઓને ભારે ભારી;
જાત કુળની જાય, થાય શું દેખી રોગ. ૩
બાળ લગનો ભાવ, ગહાનો ગણો છિએ;
દેખી આરૂ દીસ, ગાલ ગાંમે પ્રમોદ ભલિયું.
પંતું પરણીથી ઘર, કદાપી મનુ ચિ પાસે;
કઠું બાળાને નમે, સુખ નહિ મને ભાસે; ૪
ઘણી મરે ઘર જાય, બાળ તે વિધવા થાશે;
સમજે નહિ નાદાન, સુખનાં એ દિન જાશે.
ઘર ભયથી જો થાય, સુખ કે કેવું પામે;
નક્કર જો ઘણી જાય, સુખ બાળા તે પામે. ૫
જો કુમ રીત જ. કોપી તો દિલ રમે મહીં;
મળાવશે સંસાર, બાળને કંઈ ગમે નહિ.
નિરૂપણી નર કુમ કાંઈ નવ સુજે પંથે;
પરાધિન રહીને પેટ, ભરે તે ભને અંધે. ૬
પરણ પાંચની બાળ, હાલમાં ઘણાં ઘર છે;
તેવા ઝાઝા ગામ. બાળનું સુખ હરે છે.
કુમ કુલની ખોટ. પુત્રીને બાપડી કરીએ,
તેવો આવે પુત્ર, માટે પરણાવો ધીરા. ૭
બાળ કન્યા કાળ, બાળ નવ રહે કુમારી;

માટે કરતો ભજન ભજન તો થયા નરનારી;
બાળપણામાં ભજન. કરે કુળવાન ભણી છે;
તેમાં થાતાં મગન, આખરે સુખ હણે છે. ૮
ઘરુ કન્યાઓ હેત. મિતમાં ભણતી નાવે;
સદૈવ વેઠે દુઃખ, સુખ સ્વપ્ને ના આવે
બાળપણામાં જુઓ, તથા કંઈ ચાલ જાણતી;
સોળે આવે સાન, આખરે પ્રસિદ્ધ થાતી. ૯
તપાસી તેના ગુણ. ભજન જો પરણા કરાય;
પરણાવો તે તજી. પછી નહિ ગાજી થાય.
બાપ તણું દાસત્વ, કોઈ ઉઠાવો રહો;
જુઆની થઈને રૂપ ફૂલનો લાવો લો. ૧૦
રખાવાનું નહિ જોર, શોખના ખર્ચ કરે છે;
ખિજ મારા માબાપ, ઘરાવાં દુઃખ હરે છે.
કુલ કુળના સાન. વરત નહિ કુંભ કરાવી,
બાળ પણાની બાંધ, પરણાવી દે થઈ પાપાં. ૧૧
તેમજ કન્યા જુઓ. દુઃખનો ખુલાસ પામે;
મહિમાર અંદર જાય, વૈદના શરણે થાયે.
માન પોતાને જાણ. આપનો ઓછો આણે;
માતે ભને બાપ, પરમાં આપણ નાંખે ૧૨
કરાવે વેવિશાળ. બાળ તે જાણી આણે;
બાળનિ. કે વરસ બાપ, સુખ નહ પામે બાપુ,
કુંઈક ગુણમાં ઘણું. ગુણનાં ગ્રહ ધરે છે;

બાળકને મા બાપ આપ તો દુઃખ કરે છે. ૧૭
માટે મોટા વીર ધીર તો હિતે ધરોરે;
બાળપણામાં લગ્ન, બાળનું નાશ કરોરે.
શાસ્ત્ર તણું પરમાણ. આણું ઉરમાં લાય;
બાર વરસની બાળ, વરાવે નથી નવાઇ.
ધાર્યે પુત્રને સોળ, સોળ કન્યાની કરવી,
હેતુ તેના પાય, પતી પિતા, સૌ કરવાં

બીજો છંદ.

સુણો સર્વ દેશી તમે વાત મારી,
ભણીતો વધી છે અનીતિ નઠારી;
તમે ટાળવા કામ હિતે ધરોરે,
અરે બાળ લગ્નો કદી ના કરોરે. ૧
કરી બાળ લગ્નો નકામું ડુબાવ્યું,
ઘણું આખર ઉપજે દુઃખ આણું;
વધુ જીંદગીમાં દુઃખોનો ભરોરે,
અરે બાળ લગ્નો કદી નાકરોરે. ૨
હિતો બાળકોના તમે સુખ દાતા,
સદા સ્નેહવાળાં હિતે તાત માતા;
તમારી તમે દુઃખ દુર ધરોરે,
અરે બાળ લગ્નો કદી ના કરોરે. ૩
જુઓ આપ આંખે ન વિદ્યા ભણાવી,
ધુળી. સુખ સંસારનું ના લખાવી;

નડે દિલમાં દુઃખ રુપી છરારે,
અરે બાળ કજીઓ કદી ના કરોરે. ૪
અને એ કજીઆ જુઓ બાળકોના,
પછીથી વધેલા જુઓ પાપ કોના;
તથાપી તમે ના દિઠેલો ડરોરે,
અરે બાળ કજીઓ કદી ના કરોરે ૫
કજીઆ થકી કામ કેવાં બને છે,
કજીઆ વિષે શાસ્ત્રમાંએ ભણે છે;
કજીઆ થવાના ઉપાયો હરોરે,
અરે બાળ કજીઓ કદી ના કરોરે, ૬
જુઓ આગળે આપણા દેશમાંહી,
ખરા ક્ષત્રીઓમાં શું કંપાય જ્યાંહી,
રમાતા કુડા રાજ સ્થાપ વરોરે,
અરે બાળ કજીઓ કદી ના કરોરે. ૭
સલીડા થકી સુખ સારૂં મળે છે,
કજીઆ થકી દુઃખ મોટો ટળે છે;
સલીડેથી સંસાર સુખે તરોરે,
અરે બાળ કજીઓ કદી ના કરોરે. ૮

નાત બારા વિષે.

નાત બહા નર બહુ કરે, બહીને મનમાં દુઃખ;
ગયું આંટમાં પરતાપ થી, ડેશે, જોઈ જુઓ. ૧

ગરજ આણીથી કાઢતાં, કરજ કરે નહિ લેશ;
ખરી આન ગુમાન બહુ, નાત કરે બહુ પેશ ૨

લલિત છંદ.

અરરર હિંદુઓ. નાતમે જુઓ,
નફટ નાતની, રીતને જુઓ;
કરજ કાઢતો, દિલ ના ડરો,
ગરજ લાવીને નાત તો કરો. ૧
દિવસ એકમાં, ટેક શુ ધરો,
સરજ શી તમે, તર્ક વાવરો;
ફુલ ફુલાઇને. તો કરો વરો.
ગરજ લાવીને, નાત તો કરો. ૨.

ભુજંગી છંદ.

તમે હિંદુઓ ના હિતે તો વિચારો,
સદા સુખ વામી દુઃખો ને પધારો;
કરી કર્જ ઝાઝુંજ, નાતો જમાડો,
પછીથી સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૧
જુઓ કંઈક વેશ ઘરો બાર પાતે.
જમાડે વડી નાત તો જોત, જોતે;
પછી ભૂખે ને સુખનું ઝાડ પાડો,
પછીથી સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૨
જુઓ ભૂંડવા આખવા સર્વે આવે,
[illegible] કેન કો ન્યા બતાવે;

અજ્ઞાને પક્ષીઓ પુરા આપ આડો,
પક્ષીઓ સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૩
ફરી આપનું આરંભું નાણ આવે,
ઘણા એક એની શિક્ષા તો બતાવે;
કરી ફુલને સુખનું મૂળ બાડો,
પક્ષીઓ સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૪
કરો કર્મ કાઢી નવી નાત ભાઈ,
પક્ષી આપને થાય છે તો જવાઈ;
તમે દુઃખનો ડુંગરો તો ઉપાડો.
પક્ષીઓ સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૫
તમે દયા સુખા સર્વે ભાડો વખાણો,
ઘણું મરૂ કીધું કરૂ એમ ટાણો;
પડે દુઃખ આવે નહિ કોય આડો.
પક્ષીઓ સદા શોકમાં દિન કાઢો. ૬

રોળા છંદ.

નાત પરાનો માળ, હંસતો બહોળા નડે છે;
નિર્ધનને નહિ સુખ, દુઃખ તો ઘણું પડે છે.
અરબાર મિરકત, સર્વે તે ફના કરે છે;
કરજવાન તે થાય, બાળનું સુખ હરે છે.
પિતા દેવાદાર, પુત્રને વેરી જાણો;
નાત વરામાં ખર્ચ, કરી તે ભૂખે મરાણો.
નાત વરાને [illegible]

શું તે આપણું જોઈ, શીક સા તને ઇશીઆ.
નાત જમાડે પુત્ર, નથી કેર પાપનું બાઈ,
નાત જમાડે પુત્ર, માનવું ને પુણ્યમાં.
આજ આપણાં ઘેર, કાળ ઘર આવી તેમાં;
સ્વજન પરજન આજ, ભાવ કો શું ફળ એમાં.
નાત વરો નવ કરો, કરો દેવું પાપ નેથી;
અમ્બર પામ્યા કુલીન, આપણ તેને ન એથી.

[illegible] વિષય.

દોહરા.

મનુરૂપિણી અધમો, જે નથી અપવાદ;
નબ્ય શાંતિ નેણમાં, આપે કે આશીર્વાદ.

છપ્પા.

કન્યા ઉગતાં કાળ, કદાપિ ને આણી જાએ.
કુંવારી બાપને ઘર, રહે નહિ ને અન્યાય;
એવું નિરમાણું, હોય કન્યા કુમારી.
કન્યાકાળ વહી ગયે, જાણું ને પામે નારી.
વળી! ત્રણ વરસ રાખે ઇચ્છતાં, પંડ્ય પુરૂષ જો નવ મળે.
મનુસ્મૃતિ કહે સમાનમાં, કન્યા ત્રિને [illegible] મળે.

દોહરા.

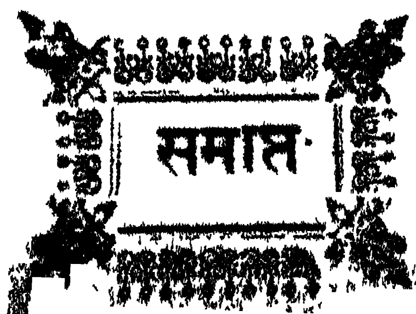
પામ. [illegible] તો [illegible], ધૂતકનો પરકાર.
દિન [illegible] પછી, દૈવને [illegible] આર.
[illegible] નિરધાર.
[illegible]

ભુજંગી છંદ.

ખરૂ ખાણું પાપ છે એમ એવું;
નથી જાણતા તેં કહ્યું છેજ કેવું
ખરા ધર્મ છોડી ફરે એ નપાઈ.
રૂડો એમજ શાસ્ત્રો ભાખ્યાંજ ભાઈ.

દોહરા

કાઠીનો કપરોટ જો, હોય શુદ્રને ઘેર,
રસોઈ કામે નવ જડે, વિપ્રો કુડાં પેર.
પાણી શુદ્રોના ઘર તણું, સાખ્યું બે સાર.
શાસ્ત્ર વિધી સુંજ નહી, એ સંદેહ અપાર.
સ્નાન કરે શુદ્ર હોયને, અડકે ડોબ ચર્મ.
એક ચર્મનાં ઉપરે, પંથી કરતા કર્મ.
આરતીને તો અડકતા, સ્નાન કરે નરનાર.
આરતી હાથે ઝાં ધરે, એ સંદેહ અપાર.
અડકે આવી સ્વાન જો, પાક નતે ખાનાર.
ભાઆરી અડકે જુઓ. તે નહિ દોષ લગાર.

દોહરો.

[illegible] ૧

[illegible] ૨

